

De andere Jan Vercammen óók 60

Raf Seys en Jan Vercammen

bron

Raf Seys en Jan Vercammen, *De andere Jan Vercammen óók 60*. De Rumberg, Koekelare 1966

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/seys001ande01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Jan Vercammen

Werd geboren op 7 november 1906 te Temse, waar hij verbleef tot 1908; woonde daarna te Ukkel (tot 1913), Appels-bij-Dendermonde (tot 1934), Gijzegem (tot 1941), sindsdien in het Brugse (nu Domeindreef 10, St.-Michiels);

Werd onderwijzer in 1925 (Scheppersnormaalschool te Alseberg); promoveerde in 1940 tot doctor in de pedagogische wetenschappen (Rijksuniversiteit te Gent) met het proefschrift 'De kinderstijl, zijn ontwikkeling, zijn typologie, zijn pedagogiek'; werd in 1940 inspecteur en in 1949 hoofdinspecteur over het lager onderwijs;

Was redactiesecretaris van 'De Tijdstroom', het tijdschrift van de postexpressionistische generatie (1931-1935), redacteur van 'De Gemeenschap' (Nederland) samen met Marnix Gijsen voor Vlaanderen (1935-1941), redacteur van het pedagogisch tijdschrift 'De Schakel' (1936-1940);

Kreeg de Prijs Michel Levie voor zijn bundel kindergedichten 'Zeepbellen', de De Keynprijs van de Koninklijke Academie van België voor zijn hogergenoemd 'De kinderstijl'; werd laureaat van de interuniversitaire wedstrijden voor 1942 (uitspraak in 1948);

Ridder in de Kroonorde, Ridder in de Leopoldsorde, Burgerlijk ereteken 1ste klasse;

Voorzitter van de Vereniging van Oostvlaamse Letterkundigen (sinds 1956), voorzitter van de Raad van Beheer van

de Vereniging van Westvlaamse Schrijvers (sinds 1962), secretaris van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen (sinds 1951), lid van de Félibrige, het Provençaalse dichtersgenootschap;

Lid van de Provinciale Cultuurcommissie van West-Vlaanderen, lid van de Raadgevende Culturele Commissie van de B.R.T.-West-Vlaanderen, lid en commissaris van de Cultuurraad voor Vlaanderen, voorzitter van de Commissie voor Opvoedkundige Onderwijsproblemen van de Cultuurraad, medestichter en directeur van het Vlaams Hoger Instituut voor Pedagogische Wetenschappen te Brugge, directeur van het Jeugdtheater van Brugge (1942-1944), voorzitter van het Centrum voor Creatief Werk en Spel, voorzitter en lid van allerlei jury's voor poëziewedstrijden en voor wedstrijden van conservatoria en muziekacademies, voorzitter en lid van talrijke examencommissies o.m. der normaalscholen en voor inspectrice l.o., enz., enz.

Bij zijn 60ste verjaardag werd hem op 11 november 1966 in het Boudewijnpark te St.-Michiels een grootse hulde gebracht. - Niet alleen om zijn veelzijdig scheppend werk, doch daarnaast om al het ander nuttige dat hij in diverse literaire, culturele en pedagogische verenigingen en instellingen verricht, ook omdat hij bij zoveel vieringen, huldigen en herdenkingen van kunstenaars steeds 'de eerste en de laatste' is, verdiende hij, wellicht méer dan wie ook, deze blijk van waardering en dankbaarheid.

Bibliografie van en over Jan Vercammen

door Dr. Rob. Roemans en Dra. Hilda van Assche

A. Bibliografie van Jan Vercammen

Poezie

EKSODE. *Verzen van Jan Vercammen*, Kortrijk, Uitgave Steenlandt, 1929, 59 + (V) pp., 23,2 × 19 cm.

Colofon: ‘Van dit boek werden twee honderd exemplaren gedrukt op vederlicht papier, genummerd van 1 tot 200 en voltooid in juni 1929’.

REVEN. *Verzen van Jan Vercammen*, Kortrijk, Uitgave Steenlandt, 1931, 49 + (VII) pp., 23,5 × 17,5 cm.

Colofon: ‘Van dit boek werden twee honderd vijftig exemplaren gedrukt op getint editiepapier, genummerd van 1 tot 250 en voltooid in juni 1931’.

CREDO, Deurne-Antwerpen, L.V. Tijl Uitgeverij, z.j. (1934), 42 + (II) pp., 21,4 × 15,7 cm.

HET TWEEDE LAND. *Gedichten van Jan Vercammen*, Kortrijk, Uitgeverij Steenlandt, 1936, 70 + (X) pp., 22 × 17,5 cm.

Colofon: ‘Deze verzenbundel werd gedrukt op 300 genummerde exemplaren en kwam van de persen der drukkerij “Steenlandt” te Kortrijk in Maart 1936.’

HET DOODE KINDJE ERIC. *Een Krans*, Mol, E. van Beckhoven, 1936, 28 + (IV) pp., 22,5 × 19 cm.

Colofon: ‘Deze krans gedichten van Jan Vercammen werd in opdracht van den schrijver gedrukt op Bouffant bij E. van Beckhoven te Mol en voltooid in de Oogstmaand van het jaar MCMXXXVI. De oplage bedroeg 100 exemplaren genummerd van 1 tot 100.’

DE ROZEN RIJPEN..., Mechelen, Drukkerij Henri Kamp, 1938, (XXII pp.), 21,2 × 12,5 cm. (‘De Bladen voor de Poëzie’, 2de Jrg., nr. 1, Januari 1938.)

CHIBIADOS ZONG... *Bewerkingen van Indiaansche gedichten door Jan Vercammen*, Mechelen, Drukkerij Henri Kamp, 1938, 17 + (III) pp., 21,2 × 12,5 cm. ('De Bladen voor de Poëzie', 2de Jrg., nrs. 8-9, Augustus-September 1938).

VOLUBILE, Antwerpen, De Sikkel, 1939, 88 + (IV) pp., 21,5 × 15,5 cm.
Colofon: 'Van dit boek werden 300 exemplaren gedrukt, genummerd van 1 tot 300.'

SUITE VOOR CELLO. Verlucht en geschreven door Frans van Hove.
 Privé-uitgave van den verluchter, Zandstraat, 133, Appels bij Dendermonde, 16 gedichten en 16 illustraties, 1939, 40 × 30 cm.
Colofon: 'Deze Suite voor Cello van Jan Vercammen ontstond in den Herfst van 1938. Frans van Hove schreef en verluchtte ze met etsen in de Lente van 1939. Elk exemplaar is origineel en draagt benevens de handteekeningen, zijn rangnummer in de oplagen, telkens van 25 exemplaren.'

DRIE SUITE'S. *Verzen. Met illustraties van Nelly Degouy*, Diest, Kunstuitgeverij 'Pro Arte', 1941, 63 + (III) pp., 22 × 14,5 cm.

Colofon: 'De eerste suite 'Het doode Kindje Eric' verscheen in 1936 in privé-uitgave, met zeer beperkte oplage. Zij werd voor deze nieuwe uitgave bewerkt tot een definitieve tekst. De tweede suite 'Suite voor Cello' ontstond in den Herfst van 1938. Frans van Hove etste tekst en illustratie voor 15 origineele luxe-exemplaren in de Lente van 1939. Deze uitgave is uitverkocht. De derde suite 'Het Onderscheid der Uren' stamt uit een najaarsnacht van 1939 en werd in 1940 opgeteekend.

De Kunstuitgeverij 'Pro Arte' te Diest verzorgde deze gezamenlijke uitgave waarvoor Nelly Degouy de houtsneden ontwierp en die in de Lente van 1941 gedrukt werd op twee honderd vijftig exemplaren, waarvan 20 luxe-ex. genummerd van I tot XX en 230 ex. genummerd van 1 tot 230.

DRIE SUITES, *Tweede druk*, Diest, Uitgeverij Pro Arte P.V.B.A., Anno MCMXLII, 63 + (I) pp., 15 × 11,5 cm. ('Die suverlicke Boekskens', nr. 4)

Colofon: 'Houtgravures van Nelly Degouy. Bandontwerp door Désiré Acket.'

DRIE SUITES, *Derde druk*, Houtgravures van Nelly Degouy, Diest, Pro Arte, MCMXLIV, 65 + (X) pp., 26,2 × 21,8 cm.

Colofon: 'Dit boek werd in de Egmont-letter gezet en gedrukt door de St.-Norbertusdrukkerij te Tongerlo, in opdracht der uitgeverij "Pro Arte" P.V.B.A. te Diest (Jos Philippen, beh. dir.)

Toelatingsnummer: 2941.

De oplage bedroeg 250 genummerde exemplaren, waarvan 10 luxe-exemplaren op kunstdrukpapier, genummerd van 1 tot 10, door Nelly Degouy met de hand gekleurd en door haar, evenals door den auteur en den uitgever, ondertekend. De exemplaren genummerd van 11 tot 30 zijn niet in den handel gebracht. A^o Dⁱ: MCMXLIV.'

REPETITIE, Brussel, Uitgeverij Steenlandt, 1943, 13 + (III) pp., 22,5 × 14,5 cm. ('De Bladen voor de Poëzie', 7de jaargang, nr. 2, Februari 1943.)

GETIJDEN TE BRUGGE, Hoogstraten, Moderne Uitgeverij, 1946, 20 pp., 21,2 × 13,6 cm. (De Spiegel, 2de jaargang, nr. 11, November 1946.)

Bevat een *Ten Geleide* (pp. 5-7) door Juliaan Haest en een foto van Jan Vercammen naar een penteekening van Marc Neels.

DE PARELVISSCHER, Illustratie van Luc. de Jaegher, Brugge, Unicum Uitgaven, 1946, 187 + (V) pp., 25 × 16 cm.

Colofon: 'De Parelvischer, een gedicht van Jan Vercammen, door Luc. de Jaegher verlucht, werd voor de eerste maal in het voorjaar van 1946 uitgegeven door Unicum te Brugge en in opdracht van deze uitgeverij gedrukt op de persen van E. Vercruysse-Vanhove, te St.-Andries. De oplage bedraagt 545 exemplaren, waarvan 300 exemplaren op Featherweight, genummerd van 1 tot 300:200 luxe-exemplaren op gefiligraneerd vergé, in étui, genummerd I tot CC; 40 bibliophiel-exemplaren met een origineele tekening, in speciaal étui, geteekend door auteur, verluchter en uitgever, genummerd B 1 tot B 40; 5 exemplaren op Pannekoek, genummerd NH I tot NH V, niet in den handel.'

VERBROKEN ZEGEL, met achttien illustraties door Rik Slabbinck, Brussel - Amsterdam, Elsevier, 1952, 83 + (V) pp., 21,7 × 14,7 cm.

Colofon: 'Verbroken Zegel van Jan Vercammen werd in opdracht van de N.V. Elsevier te Brussel gezet uit de Egmont Letter en gedrukt bij de firma Scheerders-Van Kerchove te Sint-Niklaas in het najaar 1952.

De 18 tekeningen zijn van Rik Slabbinck. Jozef Cantré maakte het typografisch ontwerp.

De oplage bedraagt 500 exemplaren genummerd 1-450. Verder 50 exemplaren genummerd van I-L en 18 exemplaren getekend van A-R. Deze laatste zijn luxe-exemplaren en bevatten elk een van de oorspronkelijke tekeningen door de auteur en de tekenaar gesigneerd.

OPHELIA, Gent, 'De Hoorn', 1954, 8 pp., 21 × 15,5 cm.

Colofon: 'Dit is het negende nummer in de Poëziereeks "De Hoorn", die verschijnt onder redactie van Johan van Mechelen, Harelbekestraat 65, Gent. Het werd tijdens de maand October 1954 in omloop gebracht.'

TUSSEN TWEE WOESTIJDEN, (Drongen), Colibrant, 1958, 47 + (I) pp., 21 × 12 cm.

Colofon: 'Tussen twee Woestijnen, door Jan Vercammen, werd gedrukt in opdracht van de Colibrant-uitgaven (Drongen) op de persen van de drukkerij Erasmus te Ledeberg/Gent op houtvrij papier en in de Horley letter, corps 12. Deze eerste oplage bedroeg 300 genummerde exemplaren, waar-

van de eerste twintig werden gedrukt op getint Van Gelder papier en door de auteur gehandtekend.'

TUSSEN TWEE WOESTIJNEN, *Tweede druk*, (Drongen), Colibrant, 1959, 47 + (I) pp., 21 × 12 cm.

Colofon: 'Deze tweede uitgave verscheen in de herfst van 1959. Zij kreeg dezelfde typografische verzorging als de eerste editie.'

ZONDER BEROUW, Hasselt, Heideland, 1966, 75 + (V) pp., 18 × 10,8 cm., (Vlaamse Pockets, Poëtisch Erfdeel der Nederlanden, nr. P 49).

Proza

BIJ WIJZE VAN ZEGGEN. *Aforismen, paradoxen, beweringen zijnde waarheden en onwaarheden over de liefde en andere menselijke deugden en ondeugden, daden en ondaden*, Herdersem, Uitgeverij Van Damme, z.j. (1961), 99 + (I) pp., 16,5 × 13,5 cm.

Vertalingen

ADALBERT STIFTER, DE NARRENBURCHT. *Vertaald door Jan Vercammen*. Verlucht met zeven oorspronkelijke houtsneden van Nelly Degouy, Brugge, 'De Kinkhoren', 1942, 179 + (I) pp., 19 × 12,8 cm.

Bevat:

Inleiding	pp. 7-77
De groene Fichtan	19-63
Het grauwe Slot	65-139
De roode Rots	141-179

DUIZEND EN EEN NACHT. *Nederlandse bewerking, naar het werk van A. Galland, door Jan Vercammen en Cyriel M. Verleyen*. Met aquarellen en houtblokken van Luc. de Jaegher, Brugge, Unicum-Uitgaven, 1947, (XI) + 440 + (IV) pp., 27,7 × 22 cm.

Colofon: 'Deze bewerking van A. Galland's "Duizend en één Nacht" door Dr. Jan Vercammen en Cyriel M. Verleyen met illustraties van Luc. de Jaegher werd gedrukt in het najaar 1947 op de persen van de Sin te Catharina drukkerij in opdracht van de uitgeverij Unicum te Brugge. Buiten de gewone editie werden 20 exemplaren op Hollands Van Gelder papier voor bibliophielen in de handel gebracht ondertekend door bewerkers, illustrator en uitgever. Deze exemplaren bevatten elk een originele aquarelle en zijn gemerkt A-T.'

BLAISE PASCAL, GEDACHTEN. *Vertaald door Dr. Jan Vercammen*,
Brugge-Brussel, De Kinkhoren, 1947, 51 + (III) pp., 13,5 × 8,7 cm. (Serie:
‘Oude Munten’).

Bevat:

Inleiding, pp. 7-16.

Gedachten, 17-51.

MONTAIGNE, OVER DE VRIENDSCHAP (;) OVER DE EENZAAM-

HEID. *Vertaald door Dr. J. Vercammen, Brugge, De Kinkhoren, z.j. (1947), 53 + (I) pp., 13,5 × 8,7 cm. (Serie: 'Oude Munten').*

Bevat:

Een woord vooraf	pp. 7-9.
Over de Vriendschap	11-32.
Over de Eenzaamheid	33-53.

FREDERI MISTRAL, MIREIO. *Provençaals gedicht vertaald door Jan Vercammen.* Van p. 157 tot en met p. 348, in: A. Sully Prudhomme, Frederi Mistral, Gabriel Mistral. *Gedichten (en) Proza* ingeleid door J.L. de Belder, Prof. Dr. Robert Guiette en Gerard Wijdeveld, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1962, 22 × 13,5 cm. (Panthéon der Winnaars van de Nobelprijs voor Literatuur.)

MAURICE MAETERLINCK, FRAGMENT UIT 'MONNA VANNA' (en) FRAGMENT UIT 'DE BLAUWE VOGEL' *vertaald door Jan Vercammen.* Van p. 189 tot p. 207 en van p. 209 tot p. 223, in: Maurice Maeterlinck, *Gedichten, Toneel en Proza.* Met een Inleiding over Auteur en Werk door Prof. Dr. Mathieu Rutten, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1962, 22 × 13,5 cm. (Panthéon der Winnaars van de Nobelprijs voor Literatuur.)

Kinder- en jeugdboeken

DRIE KONINGEN MET STEKELS, Averbode, Goede Pers, z.j. (1936), 32 pp., 20,7 × 14,5 cm. (Lezen en leren. Jeugdbibliotheek onder leiding van Dr. Br. Denys, A. Verschoore en Jan Vercammen.)
Tweede druk: z.j. (1936.)

VELDMUIZENPARADIJS. Voor Nederland bewerkt door Broeder Ambrosius, Averbode, Goede Pers, z.j. (1936), 32 pp., 20,7 × 14,5 cm. (Lezen en leren. Jeugdbibliotheek onder leiding van Dr. Br. Denys, A. Verschoore en Jan Vercammen.)
Tweede druk: z.j. (1936.)

DE FEE IN HET BOSCH, Averbode, Goede Pers, 1937, 32 pp., 18,7 × 14,2 cm. (Vlaamsche Filmkens, nr. 368.)

ZEEPBELLEN, Kindergedichten bekroond met den Prijs Michel Levie, Lier, Van In, z.j. (1941), 75 + (I) pp., 21,7 × 14,1 cm.

EENS IN HET JAAR, Geïllustreerd door Josette Boland, Brugge, De Kinkhoren, z.j. (1943), (26 pp.), 24 × 19 cm.
 In het Frans vertaald door *Désiré D'Orbaix*, onder de titel: *La Féerie étoilée.* Illustrations de Josette Boland, Paris, Desclée de Brouwer.

ALS DE KAT BEGINT, Illustraties van Luc. de Jaegher, Brugge, De Kinkhoren, z.j. (1943), (XXXII pp.), 22 × 18,4 cm.

O DIE MUIS!, Illustraties van Luc. de Jaegher, Brugge, De Kinkhoren, z.j.
(1944), 31 + (II) pp., 22 × 18,4 cm.

Tweede druk: z.j. (1956), met illustraties van Tjienke Dagnelie, Brugge, Desclée De Brouwer, 22 × 17 cm.

DE ZESDE KAMER, Teekeningen van Elisabeth Ivanovsky, Brugge, De Kinkhoren, z.j. (1944), (XXIV pp.), 21,5 × 18 cm. ('Vlindertjes, Eerste boekje.)

SERENA. DE LEGENDE VAN DE KANT, Geïllustreerd door Dora Rommelaere, Brugge-Brussel, De Kinkhoren, z.j. (1945), (II) + 33 + (III) pp., 23,4 × 21,1 cm.

In het Frans vertaald door J. COSIJN, onder de titel: *Serena. La Légende de la Dentelle*, Bruges, Librairie Saint-Charles.

Tweede druk: 1954, Geïllustreerd door Tjienke Dagnelie, Brugge, Desclée De Brouwer, 60 + (IV) pp., 22 × 17,5 cm.

DE VLUCHT VAN HANS EN HARLEKIJN, Geïllustreerd door Nelly Degouy, Brugge-Brussel, De Kinkhoren, z.j. (1946), (XXVI pp.), 24 × 19 cm.

In het Frans vertaald door MARIE GEVERS, onder de titel: *Une Equipée d'Arlequin et de Polichinelle*, Paris, Desclée De Brouwer.

BOUDEWIJN EN WADILO, Illustraties en bandversiering van Vera Schroeyens, Borgerhout-Antwerpen, Uitgeverij 'Het Fonteintje', 1953, 31 + (I) pp., 22,7 × 17,3 cm.

Tweede druk: 1958.

Derde druk: 1960.

HET VERLOREN EI, Geïllustreerd door Maria Heylen, Borgerhout-Antwerpen, Uitgeverij 'Het Fonteintje', 1959, 16 pp., 21,5 × 17 cm. (Reeks: 'Jonge Hartjes', nr. 8.)

Tweede druk: 1961.

Derde druk: 1963.

Vierde druk: 1965.

DE MUIS IN DE KLOK, RIJMEN VOOR KINDEREN, Geïllustreerd door Elsa van Hagendoren, Antwerpen, Uitgeverij De Sikkel N.V., 1959, 16 pp., 21 × 14,5 cm.

NEST EN NEST, Band en illustraties van Maria Heylen, Borgerhout-Antwerpen, Uitgeverij 'Het Fonteintje', 1961, 15 + (I) pp., 21,7 × 16,7 cm. (Reeks: 'Jonge Hartjes', nr. 9.)

Tweede druk: 1964.

DE TOCHT VAN ST.-BRANDAAN, Band en illustraties van Maria Heylen, Borgerhout-Antwerpen, Uitgeverij 'Het Fonteintje', 1961, 39 + (I) pp., 22 × 16,5 cm.

GRAVE JAN, Band en illustraties van Maria Heylen, Borgerhout-Antwerpen, Uitgeverij 'Het Fonteintje', 1961, 22 + (II) pp., 21,3 × 15,5 cm.

Tweede druk: 1963.

DE PIMPAMPOENTJES, Omslag en illustraties van Maria Heylen, Borgerhout-Antwerpen, Uitgeverij 'Het Fonteintje', 1965, 16 pp., 21,1 × 16,4 cm. (Reeks: 'Jonge Hartjes', nr. 12.)

IK BEN IK, omslagontwerp van Joz. Noreille, geïllustreerd met lino's van de kinderen Noreille uit Menen en van leerlingen van de R.N.S. te Kortrijk, Hasselt, Heideiland, 1966, 24,1 × 18,8 cm., 45 + (III) pp., (uitgaven voor de jeugd Het Fonteintje).

Colofon: 'Ik ben ik', een bundel kinderversjes van Jan Vercammen, met omslagtekening van Joz. Noreille en met lino's van de kinderen Noreille uit Menen en leerlingen van de R.N.S. te Kortrijk, werd uitgegeven door Heideiland, P.V.B.A., Hasselt, en gedrukt op de persen van de drukkerij Sanderus, p.v.b.a., Oudenaarde, in de maand september 1966.

Vertalingen

DENYSE BERNARD, NELLIE VINDT EEN DOODE STAD, vertaald door Jan Vercammen, Brugge, De Kinkhoren, z.j. (1944), 182 + (II) pp., 21,5 × 14,4 cm. (Orchideeën-Reeks, nr. 2.)

BLAUWBAARD EN ANDERE SPROOKJES, Illustraties van A. Isselee, Brugge-Brussel, De Kinkhoren, 1945, 81 + (V) pp., 21,5 × 21,8 cm.

Bevat:

Blauwbaard	pp. 7-16.
Rekket met de kuif	17-29.
Ezelsvel	31-54.
De Schoone en het Beest	55-81.

Toelichting:

'Van Perrault nam ik eenige sprookjes over die minder bekend zijn ten onzent dan b.v. "Roodkapje" en "Asschepoester" of "De schoone Slaapster" en "De gelaarsde Kat". - Daarbij voegde ik het mooie sprookje "De Schoone en het Beest" van een zijner navolgers, Mevr. Leprince de Beaumont'.

MARCELLE VERITE, vrij vertaald door Jan Vercammen, Illustraties van Elisabeth Ivanovsky, Brussel, De Kinkhoren - Amsterdam, Desclée De Brouwer, 1948, 20,5 × 17,5 cm.:

ALI BEN ALI, 21 + (I) pp.

DE WEERWOLF, 20 + (II) pp.

DE ZANDMAN, 20 + (II) pp.

DE ZWARTE KNAAP EN DE TOVENAAR, 20 + (II) pp.

KALLETJE BIJ DE DUIVELTJES, 20 + (II) pp.

ALEXIS PEIRY, DE AVONTUREN VAN ZWAMMETJE. Nederlandse tekst van Jan Vercammen, Foto's van Suzy Pilet, Brugge, Desclée De Brouwer, 26,5 × 22,8 cm.:

DE HUIF. ZWAMMETJE ACROBAAT, z.j. (1954) (XLIV pp.)

DE BALLONTOCHT, z.j. (1954), (XL pp.)

ZWAMMETJE DOET ZAKEN, z.j. (1955), (XL pp.)

ZWAMMETJE ALPINIST, z.j. (1956), (XL pp.)

ZWAMMETJE DETECTIVE, z.j. (1958), (IXL pp.)

ZWAMMETJE IN SPANJE, 1961, (XLVIII pp.)

- a. De heliogravures zijn het werk van Roto-Sadag N.V. te Genève.
- b. Zwammetje 4 en 5 verschenen onder de naam Werner van Waes, pseudoniem van Jan Vercammen.
- c. Zwammetje 6 bevatte naast foto's van Suzi Pilet ook tekeningen van Gommaar Timmermans.
De aldaar voorkomende Toro is een creatie van Julie Duspasquier te Lausanne, terwijl Mariquita Peres uit Madrid de costumering van Zwammetje heeft ontworpen en uitgevoerd.

Toneel

HET VERLOREN LIED. *Een Spel voor Kinderen in drie bedrijven door Frans Hofman en Jan Vercammen*, Lier, J. van In, z.j. (1941), 80 pp.

DE FILOSOOF HERLEEFT. Operette in vijf keeren door Werner van Waes, met muziek van Jef Zegerman. Naar het tweede deel van Jef Scheirs' Filosoof van Haagem, zonder plaats van uitgave noch naam van drukker, noch datum, 96 pp., 21,5 × 14,5 cm.

In typescript: de volgende toneelbewerkingen voor de jeugd, alle opgevoerd in verschillende steden en dorpen van het Vlaamse land:

DE GELAARSDE KAT (in samenwerking met R. Goris).

ROODKAPJE.

SNEEUWWITJE.

WALDEMAR IN WONDERLAND.

Bloemlezingen

VAN 20 DICHTERS. *Lustrumuitgave van de Vereniging van Oostvlaamse Letterkundigen ingeleid door Jan Vercammen*, Drongen, Colibrant-Uitgaven, 1959.

FLAMISCHE LYRIK, *Flämisches-Deutsch gemeinsam mit Heinz Graef herausgegeben von J.L. de Belder und Jan Vercammen*, München, Max Hueber,

1960, 171 + (I) pp., 21 × 14,5 cm. (Schriftenreihen des Instituts für
Auslandsbeziehungen in Stuttgart. Literarisch-künstlerische Reihe, Band 4.)
De vertalingen zijn van Heinz Graef, Wolfgang Cordan, Jerome Decroos, Rudolf
Alexander Schröder, Ernst Schönwiese, Johannes Piron.

JAN VERCAMMEN EN FR. HOFMAN, PRETTIG LEZEN. *Stillectuur voor den vierden graad van de Lagere School. Met aangepaste opgaven en*

teekeningen van Fr. van Hove, Lier, Jos. van In en C^o,

DEEL I: 1941, 141 + (I) pp., 20,2 × 13,9 cm.

Tweede druk: 1952.

DEEL II: 1941, 132 pp., 20,2 × 13,9 cm.

Tweede druk: 1953.

Medewerking aan literaire tijdschriften

Het Antenneke 1958.

Band 1951, 1959.

Boudewijnpark 1964-1966.

Brugge 1963, 1964.

Cyanuur 1955.

Dietsche Warande en Belfort 1929, 1931-1936, 1938, 1940, 1945, 1946, 1953, 1962-1964.

Europa 1956.

Forum 1932, 1934, 1935.

De Gemeenschap 1936-1941.

Helicon 1931-1939.

Iris 1950.

Klaverendrie 1940, 1943-1947.

Kontrast 1962.

Nieuw Gewas 1945, 1946.

Nieuw Vlaams Tijdschrift 1947, 1950, 1953, 1955, 1957, 1960, 1961, 1963, 1964, 1965.

Njet 1956-1958.

Pan 1954, 1960, 1961, 1963, 1965.

De Pelgrim 1929-1931.

De Periscoop 1952, 1958, 1962.

Roeping 1935-1938.
Rugo / Gewas 1938.

Schriften van Driekoningen 1963-1965.
De Stem 1938.

Onze Tijd 1937.
De Tijdstroom 1930-1934.
Trefpunt 1964-1966.

In den Uyl 1956-1958.

De Vlaamsche Gids 1934, 1946, 1947, 1951, 1955, 1958, 1961, 1963-1965.

Voetlicht 1936.

Volk 1937, 1938.

Vormen 1938.

Werk 1938.

Westland 1946.

West-Vlaanderen 1956, 1957.

Medewerking aan pedagogische tijdschriften

Ons eigen Blad 1934-1940.

Het Kind 1940, 1941, 1952-1956.

Onze Kinderen 1950.

Moderne School 1930-1941.

Persoon en Gemeenschap 1948, 1949.

De Schakel 1936-1940.

Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift 1930-1940.

Vlaamsche Paedagogiek 1941-1944.

Vermelden we in dit verband Jan Vercammens medewerking aan *De levende Schoolboekerij* (1937, 1938) - een pedagogische uitgave.

Medewerking aan feestuitgaven en huldealbums

Hendrik van Tichelen 60 (1943).

Feestkrans Pro Arte (1944).

Richard Minne 60 (1951).

10 jaar Interoost (1964).

Liber Amicorum Ridder P. van Outryve d'Ydewalle (1964).

Een witte dame die u tegenlacht (S. Verzele-Madeleyn 70) (1965).

Medewerking aan almanakken, jaarboeken en mededelingen van verenigingen

- A. Thijm-Almanak (Thijmfonds) (1938).
- Boerenalmanak (1944).
- Letterkundige Almanak uit het Land van Leie en Schelde (1955).

Letterkundige Almanak. Spiegel van het literaire leven in
Oost-Vlaanderen (1956).
Grote Snoecks Almanak (1967).

B. Het Boek in Vlaanderen 1935.

- C. Mededelingen van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen 1950 (nr. 5), 1951 (nr. 7), 1952 (nr. 11), 1959 (nr. 33 en nr. 36), 1960 (nr. 37 en nr. 38), 1961 (nr. 40), 1962 (nr. 44), 1964 (nr. 49, drie bijdragen), 1965 (nr. 51), 1966 (nr. 53) met daarenboven het jaarverslag vanaf 1951 tot nu in zijn hoedanigheid van Secretaris van de Vereniging.
 Mededelingen van de Vereniging van Oostvlaamse Letterkundigen 1959 (mei-aflevering), 1961 (september-aflevering), 1963 (februari-aflevering), 1966 (februari-aflevering) met enkele voorwoordjes en mededelingen vanwege de Voorzitter van de Vereniging voor de leden.
 VWS-Berichten (Vereniging van Westvlaamse Schrijvers) 1964 (nr. IX), 1965 (nr. X).

Bloemlezingen, buiten schoolverband, waarin werk van Jan Vercammen opgenomen is

Letterkundige Almanak voor Vlaanderen (1930).
 Poëties Bericht der post-ekspressionistische Generatie in Vlaanderen uitgezonden door 'De Tijdstroom' (1933).
Marnix Gijsen en R. Herreman, Vlaamsche verzen van dezen tijd (1934).
H. Kuitenbrouwer en Ad. Sassen, Katholieke poëzie na 1900 (1936).
Rob. Franquinet, Nieuwere klanken (1936).
Marnix Gijsen, De jongste generatie in Vlaanderen (Dietsche Warande en Belfort, 1938).
 Jonge Vlaamsche dichtkunst (Volk, 1938).
Paul de Rijck, De jonge Vlaamsche lyriek (1939).
K. Lekkerkerker, In aanbouw (1939).
Anton van Duinkerken, Katholieke poëzie. III. Dichters der emancipatie (1939).
J. Greshoff, Dichters van dezen tijd (Dertiende druk, 1939).
Johan Daisne, De nieuwere dichtersgeneratie in Vlaanderen (1940).
Jan D'Haese, Aalst Zingt (1940).
André Demedts, De Vlaamsche poëzie sinds 1918 (1941).
Geo Verbrugge, Moeder (1941).
 Bloei (Pro Arte, 1942).
Leo Simoens, Vlaamse dichters bidden (1944).
Paul Sobry, A.J.D. van Oosten, Jan H. Eekhout, Moderne Vlaamsche religieuze lyriek (1940).
A. Vanderplaetse, Dietsche Balladen (1944).
Frans Hugaerts, Declamatorium voor jonge arbeiders (1944).
Willem Enzinck, Een lied om moeder (1944).
André Demedts, De Vlaamsche poëzie sinds 1918, deel II: Bloemlezing. Tweede bijgewerkte druk (1945).

- J. Boon C.S.S.R.*, Sprankeltjes Zon (1945).
Paul de Rijck, Bloei en belofte. Vlaamsche gedichten uit de kwarteeuw tusschen twee vuren (1946).
Juliaan Haest, Vlaamsche moederlyriek, Tweede druk (1946).
Marcel Schippers, Vader in de poëzie (1946).
 Poëziespiegel 1945 (Jaarboek) (1946).
 Poëziespiegel 1946 (Jaarboek) (1947).
J. Boon C.S.S.R., Het blijde leven (1948).
Paul de Rijck, Vlaamse dichtkunst van deze tijd (1951).
Pater Alfons O.C.D., Summa poetica van de Nederlandse religieuze dichtkunst (1951).
 Veertien anoniem (1951).
Paul de Rijck, Vlaamse dichtkunst van deze tijd (1954).
Dick Voerman en W.A. Braasem, Pegasus op wereldreis (1954).
Frans Beeckman, Aalst zingt nog... (1954).
 Vandaag 2 (1955).
 Vandaag 3 (december 1955).
Victor E. van Vriesland, Spiegel van de Nederlandse poëzie door alle eeuwen, deel II (1955).
I.M. Fennema-Zboray, De kris-kras Jan Plezier (1957).
 In Gods spoor (Vereniging Katholieke Oostvlaamse schrijvers) (1957).
Johan van Mechelen, Dissonant (Gent, De Hoorn) (1957).
Adriaan Morriën, 1920 tot heden. Voor wie dit leest (Proza en poëzie van 1200 tot heden in vijf delen, V) (1959).
Bert Decorte, Van Heer Halewijn tot Vrouw Griese. Vlaamse balladen (1959).
Bart Mesotten, Poëzie ter lange omvaart (1959).
 Van 20 dichters (Vereniging Oostvlaamse Letterkundigen) (1959).
Harrie Kapteijns, De Gemeenschap (1959).
 La poésie et les hommes de demain (1959).
Bert Decorte, Gedicht en omgedicht. Wereldpoëzie door Vlamingen vertaald (1960).
Bert Ranke, Mijn moeder was een heilige vrouw. Vlaamse moederlyriek (1960).
Karel Jonckheere, Gemini. Een eeuw gedichten in België (1960).
 Bloemen in ons leven (Vivere) (1960).
 Literair accoord (1960).
 V.K.O.S. Leievaart (1961).
 Keurblad zijden uit de Vlaamse Letterkunde. Oostvlaamse auteurs (1962).
 V.K.O.S. Leievaart (1962).
 Oostvlaamse proza-mozaïek (V.K.O.S.) (1963).
 V.K.O.S. Leievaart (1963).
 Vandaag 9 (november 1963), (Zwarte Beertjes).
 V.K.O.S. Leievaart (1964).
 V.K.O.S. Leievaart (1965).
 V.K.O.S. Leievaart (1966).

Jan Vercammen in vertaling

- RENE J. SEGHERS, *Anthologie de poètes flamands*, Cahier du Journal des Poètes, Bruxelles, 1942.
- WOLFGANG CORDAN, *Der vlämische Spiegel. Die vlämische Dichtung von Guido Gezelle bis zur Gegenwart*, Leipzig, Tiefland-Verlag, 1943.
- GIACOMO PRAMPOLINI, *Poeti fiamminghi*, Milano, 1957.
- J.L. DE BELDER-JAN VERCAMMEN, *Flämische Lyrik*, München, Max Hueber, 1960.
- KARL HERMANN SCHWARZ-VANWAKEREN, *Blüten aus Flandern*, Wien, Berland Verlag, 1961.
- EDMOND VANDERCAMMEN, *50 Poètes flamands*, Journal des Poètes, Bruxelles, 1961.
- FRANCISCO CARRASQUER, *Poesia moderna Flamenca*, Barcelona, Miguel Arimani S.A., z.j.
- GEORG HERMANOWSKI, *Der Abend und die Rose*, Starnberg, Josef Keller Verlag, 1962.
- Russische bloemlezing van Belgische dichters* (Moskou, 1965).
- Vier gedichten van Jan Vercammen in het Frans vertaald door ANDRE PIOT, in *Ons Erfdeel*, 1966.

B. Bibliografie over Jan Vercammen

- URBAIN VAN DE VOORDE, *Modern al te modern. Critiek der Vlaamsche poëzie 1923-1930*, Kortrijk, Uitgave Steenlandt, 1931.
- RENE VERBEECK, in *Dietsche Warande en Belfort*, 1936.
- MARNIX GIJSEN, *Peripatetisch onderricht. Kroniek der poëzie*, deel I, Antwerpen, N.V. Standaard-Boekhandel, 1940.
- MARNIX GIJSEN, *De literatuur in Zuid-Nederland sedert 1930*, Antwerpen, N.V. Standaard-Boekhandel, z.j. (1940).
- JORIS CAEYMAEX, *Galerij dichters 1930-1940*, Antwerpen, Vlaamsche Boekcentrale, z.j. (1940).
- ANDRE DEMEDTS, *De Vlaamsche poëzie tusschen 1918 en 1941*, Diest, Pro Arte, 1941.
- AUGUST VAN CAUWELAERT, in *Dietsche Warande en Belfort*, 1941.
- URBAIN VAN DE VOORDE, *Keerend getij. Critiek der Vlaamsche poëzie 1931-1941*, Gent, Snoeck Ducaju en Zoon, 1942.
- ALBERT WESTERLINCK, *Luister naar die stem*, Brugge, De Kinkhoren, z.j. (1942).
- FR. CLOSSET, *Aspects et figures de la littérature flamande*, Bruxelles, Office de Publicité, 1943. (Collection Nationale, n° 26).
- MARTHA HECHTLE, *Die flämische Dichtung von 1830 bis zur Gegenwart*, Jena, Eugen Diederichs Verlag, z.j. (1943).

REMI VAN DE MOORTELE, *Vijf dichters aan het woord*, Brugge, De Kinkhoren, z.j. (1943).

PAUL DE RIJCK, *Dichters getuigen. Een kwarteeuw Vlaamsche lyriek (1918-1943)*, Hoogstraten, Moderne Uitgeverij, z.j. (1943).

- MARNIX GIJSEN, *Peripathetisch onderricht. Nieuwe kroniek der poëzie*, deel II, Antwerpen, N.V. Standaard-Boekhandel, 1943.
- ANDRE DEMEDTS, *De Vlaamsche poëzie sinds 1918*, Tweede bijgewerkte druk, deel I, Diest, Pro Arte, 1945.
- F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE, *Literair scheepsjournaal*, deel III, Brussel, 'Onze Tijd' - Uitgeversmij. A. Manteau, 1946.
- ACHILLES MUSSCHE, in *Nieuw Vlaamsch Tijdschrift*, 1946 en 1947.
- ALBERT WESTERLINCK, in *Dietsche Warande en Belfort*, 1947.
- KAREL JONCKHEERE, in *Nieuw Vlaamsch Tijdschrift*, 1948.
- PIETER G. BUCKINX, *Het vierde lustrum van mijn generatie*. De Vlaamse Gids, 1950.
- LOUIS SOURIE, *Vlaams letterkundig lexicon*, Komen, 1951.
- EUG. DE BOCK, *De Vlaamse letterkunde*, Antwerpen, De Sikkel - Den Haag, Daamen N.V., 1953.
- RENE F. LISSENS, *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden*, Amsterdam - Brussel, Elsevier, 1953.
- ALBERT WESTERLINCK, in *Dietsche Warande en Belfort*, 1953.
- KAREL JONCKHEERE, in *Nieuw Vlaamsch Tijdschrift*, 1953.
- PIETER G. BUCKINX, *De moderne Vlaamse poëzie*, Antwerpen, Uitgeversmij. N.V. Standaard-Boekhandel, 1956.
- RENE F. LISSENS, *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden*, derde aangevulde en herziene druk. Brussel, Meddens, 1959.
- PAUL DE VREE, *Close-up der Vlaamse dichtkunst van nu*, Antwerpen, De Tafelronde, 1960 (Otosilbenreeks 6).
- RAYMOND HERREMAN, *Boekuiltjes. Over het letterkundig leven in Vlaanderen van 1944 tot 1948*. Een keuze samengesteld en ingeleid door Bert Ranke, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1960 (Vlaamse Pockets, nr. 11).
- ANTON VAN DUINKERKEN, *Vlamingen. Een bundel opstellen over het letterkundig leven in Vlaanderen*, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1960 (Vlaamse Pockets, nr. 23).
- GARMT STUIVELING, *Uren zuid. Drie dozijn ontmoetingen over de grens*, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1960 (Vlaamse Pockets, nr. 29).
- LOUIS SOURIE, *De dichter Jan Vercammen*, in *West-Vlaanderen*, 1960.
- PIET THOMAS, in *Dietsche Warande en Belfort*, 1960.
- BERNARD KEMP, *De Vlaamse letteren tussen gisteren en morgen (1930-1960)*, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1963 (Vlaamse Pockets, nr. 76).
- GEORG HERMANOWSKI, *Die moderne flämische Literatur*, Bern und München, Francke Verlag, 1963 (Dalf-Taschenbücher, Band 370).
- FERNAND BONNEURE, *Kijkers op Koppen*, St.-Michiels/Brugge, bij de auteur, 1964.
- MARNIX GIJSEN, *Kroniek der poëzie*, Hasselt, Uitgeverij Heideland, 1965 (Vlaamse Pockets, nr. 168).
- MARK TER WELLE (= Marcel Deruelle), *Interview met Jan Vercammen als een soort van biecht*, in *Pan*, 1965.
- LUC CLERINX, *De dichter Jan Vercammen*, in *Ons Erfdeel*, 1966.

Bijdragen

Dr. Jan Vercammen, de mens
door Johan Daisne

De lezers van dichter Jan Vercammen kennen hem uiteraard ook als mens, omdat hij een echte dichter is. Toch is het een extra-vreugd wanneer men als vriend die dichter tot in het alledaagse heeft mogen benaderen, om daarvan te kunnen getuigen: hij is een echt mens.

Ik ken Jan sinds lang en hij is in de grond dezelfde gebleven, wat het eigene is van echte vrienden, gewone mensen of dichters. Voor het eerst ontmoette ik hem in 1938, op de Poëziedagen, die toen nog in Bachte-Maria-Lerne werden gehouden, waar de grijzende organisator Basiel de Craene (nog altijd niet erkend als voorloper der experimentelen) pastoor was. Ik zie Jan nog lopen, klein, mager en bleek, maar zeer bedrijvig, tussen de kerk en herberg De Sterre, van elkaar slechts gescheiden door een streep zon en vier bomen schaduw. In zijn zwarte pak deed hij me een beetje aan een jonge koster denken; ik wist immers dat hij gelovig was en een mens ziet nu eenmaal de dingen vooreerst door een categorische bril. Maar die habitus (Jan behoorde bovendien tot de haast ritualistische groep der Vormen-dichters) veranderde als bij toverslag, toen de 'koster' een gedicht voordroeg waarin hij het had over 'het mandolinato der bijen'. Daarmee had hij mijn Klaverdrie-hart veroverd.

De tweede ontmoeting geviel na de oorlog, weer op de Poëziedagen, in de grote schone tuin Gerolfswal van Basiel, thans pastoor te Merendree. Op die dagen werd onvermijdelijk ook veel ondict voorgedragen; ieder kreeg immers een kans om zijn werkstukken, al of niet af, ten gehore te brengen. Maar op een zondagochtend hoorden we Jan, haast een uur aan een stuk, zijn Parelvissers voordragen. Hij zat alleen, aan een verhoogd tafeltje, in de zon. In de windstilte en in onze ademloosheid zongen zijn sonore verzen overtuigend: dit was meesterlijk werk. Alle nood heeft een deugdzijde: in de troebele oorlogsjaren was Jan tot deze volmaaktheid gerijpt. Nooit zal ik de wijding en de jubel vergeten die we toen hebben gevoeld en geuit bij de laatste regel:

in den triller traag den trocheus amen...

En hoeveel jaar later was het weer dat ik Jan eens als rijksgecommitteerde kreeg op het eindexamen van de Gentse normaalschool? Hij liep nog steeds in het donker, maar was rose geworden in plaats van bleek, en droeg het rijke blonde haar nu bijna wit. Achter zijn dikke brillenglazen lachten de blauwe ogen pittiger dan ooit. Een meisje, dat ik onwillens grammaticaal had afgebeeld, moest nog even een vers voordragen. Maar na twee strofen Goethe schakelde ze bevend over op Hölderlin. Ik zweeg barmhartig, en stel je voor, de gecommitteerde, die zijn klassieken van buiten kent, vond de voordracht best en mijn cijfer wat aan de lage kant.

Dat was en is Jan. Natuurlijk heb ik hem nog veel meer ontmoet. Want het individualisme van elk dichter heeft hij steeds gecompenseerd door een druk maatschappelijk leven. In de krant schrijft Dr. Jan Vercammen met warme intelligentie een pedagogisch hoekje, dat ik sinds die Goethe-Hölderlin-ramp met dankbare trouw lees. Hij was (is) de dichterlijke ceremoniemeester van gravin Hélène d'Hespel, op wier goed Driekoningen de hele Vlaamse kunstwereld ten minste één feestelijk week-end heeft doorgebracht. Jan heeft

me zo vaak en hartelijk uitgenodigd dat ik, verhinderd door gezondheid of omstandigheden, toch de indruk heb, niet alleen van relazen en foto's, er ook te zijn geweest.

Toen onze Vereniging van Oostvlaamse Letterkundigen in de knoei kwam bij gemis van voorzitter (ieder bestuurslid had een ander excuus om te bedanken), herinnerden we ons dat de te Brugge wonende Jan Oostvlaming is geboren. Zonder pruttelen aanvaardde hij de karwei en we hopen hem tot in lengte van jaren te behouden. Tegelijk is hij sinds onheuglijke tijden secretaris van de nationale Vereniging, bovendien lid van het presidium der Westvlaamse. Hij doet het allemaal even goed, omdat met de ijver der liefde.

Ontelbare keren heb ik hem feestvergaderingen zien voorzitten, gehuldigden horen toespreken, doden herdenken, altijd geestig en gevoelig. Geen kleine literator was hem ooit te min, van groten speelde hij nooit de lakei. Politieke kleuren zijn voor hem hoogstens een schilderachtige nuance. Hij dient de letterkunde in de mensen die haar maken. En buiten alle officieels, hoeveel zijn de bezoeken die hij binnenskamers aflegde aan beproefde confraters? De afstand Brugge-Deurle is hem nooit te groot om, weer of geen weer, aan het hoofd van een paar schrijvers die hij heeft bijeengebeld, de blindgeworden Gaston Martens een uur van vriendschappelijk samenzijn te gaan schenken.

Goede Jan. Als hij geen gecommiteerde is, draagt hij nu veeleer moderne sportpakken. Je moet zijn brilleglazen zien schitteren wanneer hij vertelt van zijn Griekse reizen, al werd zijn beklimming van de Akropolis veeleer een afkukeling! En als hij rose van trots vermeldt dat hij félibre is geworden door zijn vertaling van Mistral, is dat geen hovaardij. Het is het enthousiasme van de jeugd, dat alleen in dichterlijke mensen, in menselijke dichters blijft leven.

Indien hij een zwak hart krijgt, komt het door zijn vele werk, eigen werk en voor anderen, niet door zich op te vre-

ten. De wijsheid van zijn aforismen is niet van papier. Door zijn begrip voor het betrekkelijke is hij een echt middelaar onder de mensen. Hij is een van de zeldzame letterkundigen die ik nooit over confraters hoorde roddelen. Wanneer iemand al eens een sterk verhaal over een derde deed, week de glans uit zijn brilleglazen voor een soort pijnlijke verbazing. Zacht kwam daarna *zijn* verhaal, over de deugden ook van de boosten.

Dank, Jan, voor dat schone verleden. Nog veel goede jaren!

De tijd van De Tijdstroom

door *André Demedts*

Als mijn geheugen mij niet bedriegt heb ik Jan Vercammen voor het eerst ontmoet in de lente van het jaar 1929. Enige tijd te voren had Wim Goderis uit Kortrijk, die jonger was dan ik en toch al gedichten schreef, mij met Richard Acke, een bekend oudheidkundige en kunstliefhebber in betrekking gebracht. Acke had een handpers en een verzameling letters gekocht, hij nam een typograaf in dienst die het werk aankon en besloot een uitgeverij op te richten. Hij heette de zaak *Steenlandt*, wat eigenlijk de naam van zijn woning was. Nog in 1929 verschenen door zijn toedoen enige verzenbundels van jongeren, die ondertussen ouderen geworden zijn, en ondermeer *Eksode*, de eersteling van Jan Vercammen. Het boek ligt hier onder mijn hand: het is een mooie uitgave op goed papier, met een rode omslag in tweekleurendruk.

Niet lang daarna mislukte een poging om bij *Steenlandt* een tijdschrift uit te geven. Het zou *Wachtvuur* heten. Het sierlijke prospectus leverde evenwel zo weinig intekenaars op, dat van de onderneming werd afgezien. Althans voorlopig. Want in 1930 besloot de heer A. Geerardyn, die eigenaar was van de Brugse uitgeverij *Excelsior* een nieuwe proef te wagen. Hij sprak de jonge toneelschrijver Lode Lagasse aan, die als redactiesecretaris zou optreden. Met Lagasse had ik maanden te voren een drukke briefwisseling gevoerd; Buckinx was, evenals Vercammen, eens op *De Elsbos* op bezoek geweest, hij kende Verbeeck en Marc Van den Broucke, die de schuilnaam Frans Van Bogaert had gekozen, was een vriend van

jaren ver, nog uit de tijd dat wij in *Averbode's Weekblad* onze eerste bijdragen hadden opgenomen gekregen.

Daarmee was de redactieploeg van *De Tijdstroom* samengesteld. Het eerste nummer verscheen in oktober 1930 met de vermelding 'Maandschrift voor kunst en letteren, orgaan der katolieke Vlaamse jongeren'. In die eerste aflevering stond een gedicht van Vercammen; de tweede bracht een stuk lyrisch proza van zijn hand en in de derde was hij vertegenwoordigd door een boekbespreking en een artikel over Frédéric Mistral, wiens *Mirèio* hij een halve leeftijd later heeft vertaald voor de Pantheonreeks van de Nobelprijswinnaars. In februari 1931 plaatste Vercammen een prozafragment uit *De stalen tempel* en in april begon hij de publicatie van *De Bruid*, een lang verhaal met sterk romantische inslag.

Intussen had hij in maart 1931 als redactiesecretaris Lode Lagasse vervangen, die van mei af volledig uit de redactie zou verdwijnen. Vercammen is het vele werk dat een secretariaat vergt blijven vervullen tot *De Tijdstroom* in december 1934 werd opgeheven. Dat was niet het gevolg van meningsverschillen in de redactie of van onvoldoende belangstelling, wel van moeilijkheden die in het bedrijf van de uitgever gerezen waren. Om het beeld van Vercammens medewerking aan het tijdschrift te voltooien stippen wij ten slotte aan dat hij behalve gedichten, verhalend proza en recensies, in de tweede, derde en vierde jaargang ook over taalkunde, letterkundige geschiedenis en opvoedkunde heeft geschreven. Verder publiceerde hij vertalingen uit het Duits en korte polemische aantekeningen.

Tijdens de periode die van 1929 tot nieuwjaar 1935 strekt heeft Vercammen drie verzenbundels doen verschijnen. Op de laatste na, die bij een uitgeverij te Deurne-Antwerpen uitkwam, zijn ze bij *Steenlandt* gedrukt en door *Steenlandt* verspreid geworden. Wij vermelden *Eksode* (1929), *Reven* (1931) en *Credo* (1934). Nu wij ze opnieuw gelezen hebben,

maakten ze sterker dan ooit de indruk een geheel te vormen, waarin bijna de volledige Vercammen uit later jaren is terug te vinden. Wij bedoelen de kunstenaar en gaan dan niet in op de geestelijke evolutie die hem van het geloof uit zijn jeugd heeft vervreemd.

In *Eksode* ontmoeten wij een laatste maal al de motieven van het humanitair expressionisme. Het is ons op een afstand van jaren een ontroerend werk geworden. Dat bleek het niet zo zeer toen het verscheen, want het werd door sommigen niet gunstig onthaald. Zij brachten allerlei bedenkingen in het midden op de stijl van Vercammens poëzie, de bouw van zijn gedichten, zijn beeldspraak, zijn taalgebruik, en deden hem onrecht aan door geen aandacht te schenken aan zijn scheppende bezieling en zijn manier van zijn, die eerlijk en trouw in zijn werk stond uitgeschreven. Later zou hij zich nooit meer zo argeloos blootgeven en achter zijn letterkundige expressie, achter het kleed van zijn woorden een bescherming voor zijn persoonlijkheid vinden, een schild voor de diepste kern van zijn wezen.

In de tijd dat de verzen uit *Eksode* ontstonden was Vercammen evenzeer een wereldbeschouwing als een persoon. Hij leefde nog in de sfeer, met de gedachten en voorstellingen, gevoelens en verwachtingen die met en uit de eerste wereldoorlog waren voortgekomen en in de literatuur vertolkt werden op een revolutionaire, ongebonden, soms chaotische manier. De stijlvormen van het expressionisme, unanimisme en futurisme waren ouder dan het wereldbeeld dat uit de oorlog was ontstaan en toch pasten zij zo harmonisch bij elkander dat hun versmelting, al had het ook anders gekund, als vanzelfsprekend werd aanvaard. De hernieuwing die zich omstreeks 1910 in de Europese literatuur doorzette scheen, bijna profetisch gewild, een voorbereiding tot een veel diepgaander beweging die door allerlei oorzaken beïnvloed, het gehele bestaan van de mensheid zou richten naar een andere

levensbeschouwing en betere maatschappelijke verhoudingen.

De literaire exponenten van die filosofisch-sociale stroming zijn bij ons de medewerkers aan *Ruimte*, *Ter Waarheid*, *Vlaamsche Arbeid*, *Pogen* en *Het Overzicht* geweest. Naar onze mening is het verkeerd in dat verband alleen aan de groten te denken, degenen die als Burssens en Van Ostayen, Gijsen en Moens, Mussche en Van den Oever, een blijvende bekendheid verworven hebben. Wat wij tijdsgeest en gemeenschappelijke bezieling mogen heten is nooit het zuiverst te achterhalen bij de sterkste persoonlijkheden uit een bepaalde periode. Hun werk heeft immers door zijn eigen karakter en onverwisselbare oorspronkelijkheid zijn waarde verkregen. Het gemeenschappelijke zullen wij eerder bij de geringer figuren ontdekken, die zich juist door dat gemeenschappelijke kunnen handhaven zolang het een zekere belangstelling geniet, maar daarna uit de gezichtskring verdwijnen.

Bij de vergeten expressionistische woordkunstenaars en in sommige verzen van de nog levende treffen wij de motieven aan die voor Vercammens *Eksode* kenmerkend zijn. In de eerste plaats het schaduwloos optimisme.

‘En dit wil ik je antwoorden, nu ik 'n poosje alleen met
je ben: 't Is zo eenvoudig te leven, en goed...
Het leven is geen sfinks, die z'n raadsels en z'n dreige-
menten gooit naar de harten,
die ontwaken in de glanzende lentemorgen des
levens.
- O, de glans van die morgenden, die echoot in ogen,
die hem ekstaties bestaren! -
Het leven wil alleen bemind worden, en dan fluistert
het z'n geheimen en momenten, dat de oren niets
anders horen.
Het leven vraagt alleen van iedereen de vriend te zijn.
Het leven is eenvoudig en goed.’

Dat is de wekgroep die met bijzondere nadruk uit de eerste

bundels van Moens, uit *De Boodschap* en *De Tocht*, alsook uit zijn *Celbrieven* opklinkt. Door het bloed en het lijden van de eerste wereldoorlog zou een edelmoediger mensheid geboren worden, die ‘liefde stelde als de eerste levenswet’. Bij Vercammen ging dat geloof verenigd met een godsdienstige en nationale overtuiging, die als een aanbrengst van de *Katholieke Vlaamse Studentenbeweging* uit die jaren mag beschouwd worden. Die godsdienstigheid trad ook bij Van den Oever en Gijsen, Moens en Mussche op de voorgrond; bij de eersten meer in dogmatische vormen, bij de anderen veeleer als een stemming, als een oeverloze welwillende gevoeligheid met een vage religiositeit vermengd, die ons onmiddellijk Tagore te binnen roept.

Bij Vercammen lezen wij:

‘Buiten klaroent het wachtende werk, m'n ziel,
het grote werk dat Vlaanderen heet,
in de dag van de lichtende Kristus.’

.....

‘Zegen dan m'n rust, o Heer,
omwille van het nieuwe werk van morgen.
Geef me sterkte, Heer,
opdat ik staan moge onder Uw goede arbeiders,
die Uw wil volbrengen al de dagen, die hun gegeven zijn,
die zingend te werken gaan, en zingend weerkeren,
om het geluk: te handelen naar Uw wil.
Zo zij het.’

Het nationale motief kwam het scherpst tot uiting bij Moens en Gijsen, al was het bij veel expressionistische dichters aanwezig. Vercammen schreef een *Gebed voor Vlaanderen*, waarin hij vroeg dat het na ‘de zwarte nacht’ toch eens Pasen zou worden, zodat de ‘boodschap der vrijheid’ en ‘der eindelijke gerechtigheid’ in vervulling zou kunnen gaan. Met die liefde voor eigen land en volk ging, hoe vreemd

het op een eerste gezicht ook lijkt, een onbeteugelde zwerfdrift gepaard. Niemand schijnt zo geleden te hebben onder die romantische drang die tegelijk heimwee naar een wereld zonder wetten of grenzen en een vlucht voor verantwoordelijkheden en realiteiten was als Ernest Van der Hallen, die er zelfs van droomde met een woonwagen rond te trekken. Bij Vercammen heeft die hunker naar vrijheid en verte een bezwerend karakter. Trekken, pelgrimeren, sluit bij hem de gedachte van een broederlijke opmarsj naar een gelukkiger toekomst in:

‘Kom, de verten blijven wenken,
 en voort komen de wondere radio-seinen, die ons roepen
 naar onbezochte landen van oneindigheid;
 hun rytmië klopde aan de deur onzer ziel,
 en nu moeten we gaan,
 omdat we ze hebben ingelaten,
 en omdat toen ineens 'n lied is wakker geworden in ons
 hart,
 'n lied van violen en harpen, begeleid met martiale
 trommen,
 want we moeten gaan ter verovering van de levenslan-
 den aan gene zijde van de zee:
 kom lieve, we zullen gaan...’

In de laatste zin van het citaat wordt het verband gelegd tussen de algemene thematiek van het Vlaams expressionisme en de ervaringswereld van Vercammen zelf. Een aanzienlijk deel van de gedichten uit *Eksode* zijn gesprekken, gevoerd met de verloofde of met de ouders van de dichter. Men zou de bundel op grond van die vaststelling als een verzameling liefdelyriek kunnen bespreken. Dat persoonlijk element zal bij de schrijver trouwens allengerhand belangrijker worden en na zijn eerste periode de andere motieven nagenoeg volledig verdringen. Met die nauwer begrenzing van de in-

houd zal de vormgeving van zijn poëzie een sterker concentratie ondergaan, wat ongetwijfeld haar schoonheidswaarde ten goede is gekomen.

In *Eksode* is de ritmische spanning van zijn gedichten over lange reededelen uitgebreid. Dat heeft tot gevolg dat er tussen de poëzie uit die bundel en zijn lyrisch proza uit *De Bruid* geen wezenlijk verschil bestaat. Het ontbreken van staf- en eindrijm versterkt die gelijkenis. Zelfs de figuurlijke taal van de dichter, die vooral op vergelijkingen steunt en zelden een puntig en raak getekend beeld oplevert, past beter bij de wijd uitdeinende prozazin dan bij de synthetische beknoptheid van de gebonden stijl. Vercammen zal dat zelf als een tekort aanvoeld hebben, want in *Reven* - let op de veelzeggende titel! - heeft hij een poging aangewend om tot een krachtiger verwoording te komen. Min of meer is hij daarin geslaagd door zijn gedichten een regelmatige strofenbouw te schenken en geregeld voor eindrijmen te zorgen. Wel kan daarbij opgemerkt dat de levensinhoud niet verdiept en niet verrijkt werd. Zijn poëzie heeft ten dele haar bezwerend karakter verloren; verdwenen zijn het nationale motief en de romantische mensenliefde. Feitelijk is ze persoonlijker geworden, minder uiting van een tijdsondergaan, want nu zijn de centraal gestelde onderwerpen, huwelijksliefde en rouw om het overlijden van zijn vader. De ontwikkeling die hem naar zijn definitieve houding als dichter zal voeren is ingezet, al wordt ze nog gehinderd door een verbalisme, een barokke verliefdheid op het mooie woord, waarvan hij zich zeer moeilijk volledig zal ontdoen.

Een sprekend voorbeeld biedt het volgende gedicht:

‘Dat is nu weer en wel voorbij gezonken.
Ge weet het, en ge zegt: hier zullen rozen staan.
Wat baat het, als de zomer niet de rode vonken
doorheen de doornen slaat, voor we zijn heengegaan!

Dit uur is lang gereed reeds over ons gekomen,
 wij hebben samen ons dit morgenmaal bereid,
 en over 't eerste bidden na de laatste dromen
 te nauw de vleugel-schaduw van Gods ewigheid.

Is nu de dag te lang, en is zijn zachte zonnen
 te helder voor 't geloof, dat mij de morgen liet,
 och, is er veel dat eindigt voor het is begonnen,
 er is zoveel ook, dat nog sterven kan of niet.'

Credo, Vercammens derde bundel is slechts schijnbaar een teruggang naar zijn aanvangsperiode. Hij bevat 25 prozagedichten, die om het genre alleen reeds aan Tagore doen denken. Ze bezitten bovendien dezelfde vage gevoelssfeer, die meer suggereert dan verklaart, zodat het ondoenbaar lijkt hun inhoud nauwkeurig vast te leggen. Maar merkwaardig is dat ze blijkbaar met meer taalzorg en kritische zin dan vroeger werk geschreven werden. Vercammen betoont nog enige voorliefde voor ongewone, ten dele verouderde en altijd lyrisch geladen woorden, maar de betekenis van zijn zinnen is verhelderd en de gedichten bewijzen dat hij zich een strenger zelftucht heeft opgelegd. In zijn volgend werk, *Het tweede Land*, (1936) zal hij tot het prosodische vers terugkeren en het voortaan beoefenen met zuiverder taalaanvoelen, groter opmerkzaamheid voor de stijlvormen en persoonlijker accenten.

Groeiend en louterend van bundel tot bundel zal hij omtrent zijn veertigste jaar, met de volle uitspreekbaarheid van zijn wezen, de rijpe voltooiing van zijn dichterschap bereiken. Het was aanwezig in zijn eerste bundels, maar bezwaard door de aanslibbing van de tijd. Door zich van die invloeden los te maken, door concentratie op zichzelf en een oorspronkelijker verwoording heeft hij de poëzie kunnen schrijven waarvoor zijn lezers en vrienden hem dankbaar zijn.

Het werk van de dichter Jan Vercammen

door Prof. Dr. N.A. Donkersloot (†)

Alle poëzie mengt eigenlijk de taal in de spanning tussen leven en dood. Daarmee is niet ontkend dat er ook wel speelse poëzie bestaat en evenmin dat in de poëzie die van leven en dood handelt een sterk element van spel voorkomt; maar ook in die eerste gaat er altijd wel iets van het wezenlijke van dood en leven om, en de omspeling van de raadselen van dood en leven is juist de bijzondere eigenschap van het ongewone gebruik van de taal in poëzie.

De poëzie van de dichter Jan Vercammen mist eigenlijk nooit dit essentiële karakter, ook niet wanneer een enkele maal zijn herinneringen in verzen aan lichter en speelser levensmomenten raken, en evenmin als hij, ook bij de diepste ernst, die men een dodelijke ernst mag noemen, het spel met de taal niet vergeet. Het spel wordt, zoals men bij de ware dichter verwachten mag nooit tot een gezochte fraaiheid of van een vindingrijkheid waarbij het essentiële aan de vondst wordt opgeofferd.

Misschien is het juist door het weinig spectaculaire van zijn werk en door de grote eenvoud ervan, door de inwendige bescheidenheid tot in de taal toe, dat hij in ons land minder bekend is gebleven dan andere Vlamingen, wier mindere hij zeker niet is maar in het werk van wie er trekken zijn waardoor zij eer de aandacht trokken.

Men zou kunnen zeggen, er is geen buitenwerk aan de poëzie van Vercammen, eigenlijk alleen binnenwerk, en dat stelt eisen aan de bereidheid tot overgave van de lezer. Het ziet ernaar uit of men verschil zou kunnen maken tussen twee soorten verzen in het werk van deze dichter, enerzijds de breed ontplooiende herinneringen die hun omvang danken aan elementen van welsprekendheid - maar vrij van retoriek - en van als het ware goede sier maken in de taal - zonder gedwongen fraaiheid alweer - en anderzijds de korte gedichten, acute verhelderingen die een levensmoment als onder bliksemstraal verlichten en dat enkele essentiële moment van grote spanning een mensenleven naar breed en zijd zichtbaar maken alsof een landschap van de ziel in die ontlading werd blootgelegd. Wezenlijk verschil is er tussen die twee soorten niet, behalve in de werkwijze. Het verschil bestaat eigenlijk alleen in het langzame, naar het wezen tastende der herinnering, en het snelle, het wezen grijpende der emotie; een emotie wel te verstaan die de verandering, de omzetting tot poëzie heeft ondergaan en hoe hevig zij ook mag zijn, nooit verzuimt tot verbeeldingsemotie te worden, zonder welke geen poëzie tot stand kan komen of verzen maar gemoedsuitstorting en ontboezeming zouden blijven.

Vercammens poëzie heeft zich in de loop der jaren verdiept maar in wezen is zij zichzelf gebleven. Als men *Drie Suites* en *De Parelvisser* tot zijn kenmerkend ouder werk wil rekenen, en *Verbroken zegel* en het recente *Tussen twee woestijnen* als zijn nieuwe phase ziet, dan zijn beide genoemde soorten in die twee perioden vertegenwoordigd.

De bundel *Volubile* van 1939 bevat dan misschien de aanwijzingen uit welke vorm zich zijn poëzie in die twee soorten op de duur onderscheiden heeft. Nog meer aanwijzing vindt men daar voor het grondkarakter van zijn dichterschap, in het citaat uit Rilke dat hij hieraan meegaf: 'Er is maar één

noodzakelijkheid: de eenzaamheid. De grote innerlijke eenzaamheid. Het is goed eenzaam te zijn. Omdat de eenzaamheid moeilijk is. Naarmate we eenzaam zijn, komen liefde en dood nader tot elkaar.' Zij naderen elkaar werkelijk met het voortschrijden der jaren in zijn poëzie, zij gaan er zelfs een *mystieke* vereniging in aan. Het is die verdiepte eenzaamheid die niet meer neerkomt op verlatenheid, gemis en verdriet, maar die van het leven zelf is: het leven is getekend door eenzaamheid en gemeenschap, van zijn geboorte af is de mens niet meer alleen want hij is als medemens in de wereld getreden, maar tot aan de dood onderhevige leven tot klaarheid en in het reine heeft te komen, voor hij in het ultieme levensmoment volstrekt alleen de eeuwigheid ingaat.

Verbroken zegel bevat de levensbekentenis van een in zichzelf verloren geraakt en tot zwijgen gebracht mensengemoed dat weer stem kreeg, en nu het boek zijner herinneringen weder opvat en zijn leven aanschouwt in een nieuw licht. Maar wat eenmaal meer dagboek was, is nu veeleer een innerlijk zelfgesprek geworden, dat in zichzelf mijmert over zijn herboren worden, over de wederopstanding der ziel bij levende lijve. Hij weet van winst en verlies in diepere betekenis, hij staat vreemder in het leven en de dood nadert, maar ook dankbaarder en ontroerender dan ooit, hij kent 's levens smartelijke tweezijdigheid: vervreemding en verzoening.

Wie veertig wordt kent iets van zijn verleden
telkens ten koste van duur leed en zwaar
leedwezen, maar zichzelf minder dan ten tijde
dat hij kind was: hem vervult méér dan hij weet
sedert die tijd met lijden of verblijden.

Maar hij weet nu dat het zijn armoede is die hem rijk moest maken. 'En de dichter hertelt zijn veertig jaren, de dichter en de wereld zijn even moe, want de wereld is tien

eeuwen ouder dan toen.' Als eenmaal zijn moeder die hem sprak van de novemberroos naast zijn wieg, is het nu zijn beurt voorbij de jaargetijden te schouwen, gelijk dat gaat

als de tijd zo versnelt
dat zij de voorsmaak krijgen van scheiden.

Hij weet nu hoe weinig men kan ontberen van de weinige tijd die de dood van onze geboorte scheidt. Maar hij raakt aan de oude, de armere eenzaamheid van de rijke eenzaamheid, die van het bestaan zelve dat verstaan gaat worden. Hij betreedt een nieuwe weg tussen twee woestijnen. Niet langer rukt hij aan de tijd als een aan zijn traliën gevangen dief. Leven is verleden noch toekomst, leven is heden, is alomtegenwoordigheid en wie in deze is opgenomen, hoeft niet de dood te vrezen,

Weet, dat de dood
nooit door het naaldoog komt van het heden.

Daarmee is eigenlijk in nieuwe sobere woorden het zelfde gezegd als wat Boutens eenmaal schreef:

En alleen is leven leven
als het tot de dood ontroert.

In dubbele zin: als het tijd en eeuwigheid, dood en leven verzoent, èn als het leven met de dood wordt aanvaard, met de dood in het leven begrepen en met het leven in de dood, diepst ontroerd in het altijd herbeginnen van het heden tot aan het einde, dat dan, om nu met Nijhoff te spreken, niet meer een altijd weer tijdelijk maar dán 'een voorgoed begonnen begin' is. In deze nieuwe eenzaamheid van de dichter,

in deze nacht die hij van ver ontwaarde,
doorschouwt hij al zijn weemoed van een kind
en al zijn heimwee dat alweer verjaarde.

Zo, in deze mystiek zal hij voortaan

alleen de zuiverheid betrachten der dingen
in hun eerste staat.

Hij zal van uiterste gedachten de laatste zuiverheid begrijpen. De horen des overvloeds vloeit uit in de handen der ontheemden. God drukt Zijn zegelring op zijn dagen en zijn nachten.

De taalpracht van Vercammens mijmertoon houdt een midden tussen de naakte ernst van de mijmering over de dood van Henriëtte Roland Holst en de stemverheffing van Werumeus Bunings lofprijzingen. In zijn korte gedichten bereikt hij zijn uiterste eenvoud, eenmaal voor jaren in de ontroerende elegieën over het dode kindje Eric, en nu onlangs in de bijna stamelings van *Tussen twee woestijnen*; stamelings echter die poëzie zijn, waarin de stameling wordt gedragen door de inwendige vastheid van de taal die ook de bijna haperende stem blijvend doet klinken en de fluisteringen doet doordringen tot in latere verten,

het fluisteren van
(mijn) woorden schier
geen woorden blijvend.

Vruchtbaar slib

door Prof. Dr. Garnt Stuiveling

De dichtelijke levensloop van Jan Vercammen is door Karel Jonckheere kort maar krachtig samengevat in de woorden: 'van expressionist naar gevoelslyricus'. Bij alle voordeel van hun schematisme hebben zulke beknopte formuleringen het gevaarlijke nadeel dat men de feitelijke verhoudingen al te kras vereenvoudigt, en de nuances waar het op aankomt, miskent. Expressionisten immers zijn er in tientallen, gevoelslyrici in honderden soorten. Zulke woorden kunnen dus niet veel anders zijn dan een grootste-gemene-deler, een soort verzamelnaam, hoogstens bruikbaar voor een paar grove onderscheidingen; nog afgezien van de speciale vraag in dit geval, of expressionisme en gevoelslyriek wel zó functionele tegenstellingen zijn, dat men 'expressionistische gevoelslyrici' als een onbestaanbaar bastaardras zou moeten afwijzen. Zodra men zich afvraagt wat het kenmerkende is van een persoonlijkheid, een kunstenaar, een dichter, komt men met algemene aanduidingen niet meer toe: dan immers zijn het juist de individuele afwijkingen van het algemene, die de beslissende betekenis krijgen van een kenmerk.

Het is natuurlijk waar, dat Jan Vercammen vooral met de bundel 'Het dode kindje' een veel krachtiger gevoelselement in zijn poëzie heeft toegelaten dan hij aanvankelijk

wenste. Maar dit sluit niet uit, dat hij tot in zijn nieuwste werk blijk geeft, de versvormen van het expressionisme te hanteren en te beheersen. Het is zelfs zo, dat in de bundel 'Tussen twee woestijnen' de voorkeur voor het niet-traditionele vers opnieuw is toegenomen. Dat hangt, lijkt me toe, samen met een verdere ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. De verschuiving van aanvankelijk expressionisme naar latere gevoelslyriek, zoals Jonckheere die constateerde, is in diepste wezen de overgang geweest van een allereerst esthetische naar een meer algemeen-menselijke levenshouding; of anders gezegd: de verandering van de dichter-als-kunstenaar tot de dichter-als-medemens. De oorzaken die daartoe geleid hebben, doen hier niet ter zake; ze kunnen liggen in de scheppende persoonlijkheid zelf, in zijn levenslot, in ervaringen opgedaan binnen de allernaaste omgeving, of in factoren uit de moderne cultuursfeer en de maatschappelijke ontwikkeling. De biograaf mag over honderd jaar hierin beslissen, als hem voldoende particuliere gegevens ten dienste staan. En als hij bovendien een fijnzinnig psycholoog is, wat men bij biografen helaas niet altijd met zekerheid weet. De oorzaken dus buiten beschouwing latende, kunnen we niettemin vaststellen dat de dichter de formele schoonheid niet langer als uitsluitende of overheersende norm voor zijn poëzie erkende, en een andere rangorde van waarden verkoos.

Maar wat zich nu in en achter déze verzen afspeelt, is iets geheel anders. Het is een wending binnenwaarts, een zo besliste bezinning op het existentiële, dat het gevoel overgaat in overtuiging, de levenservaring in levensbesef. Het zou dan ook volstrekt onjuist zijn, de veelal korte gedichten uit deze bundel te zien als impressies; naar hun aard en ontstaan zijn het veeleer kristallisaties. Geen geslepen kristallen evenwel, maar harde, scherpkantige versformaties, door hun stotend accent soms op het brokkelige af. Men mag de korthed ervan dus niet veroorzaakt achten door een kortstondige flitsende

waarneming, zoals bij allerlei schetsmatige verzen van het impressionisme wel voorkomt. Integendeel, déze korthed is een gevolg van een verdichtingsproces, waarbij gepoogd wordt steeds méer tot uitdrukking te brengen in steeds minder woorden. Wie zo schrijft, is op zoek naar het ene woord dat alles vertolkt, of misschien naar een al-omvattend zwijgen.

In ieder geval ziet Jan Vercammen, in dit stadium van zijn ontwikkeling, het leven als een vruchtbaar smal dal tussen onherbergzame woestijnen weerszijds; en in dit dal de mens, bestemd tot leed en geluk, vooral het leed-ervulde geluk van de liefde, en geroepen zich zinrijk rekenschap te geven van zijn bestaan in de zekerheid van de alom tegenwoordige dood. De onvoorwaardelijke aanvaarding van dit menselijk lot, niet als een voorbijgaande stemming maar als een diepe, duurzame zielservaring, kenmerkt deze gedichten, niet omdat ze uitsluitend van die zielservaring getuigen, maar omdat de stugge, weerbarstige, manlijk-beheerste toon er de onmiddellijke weerklank van is. In de aan- en afvloeiende stemmingen, zo ze tot woord worden, ligt eerder een bedreiging dan een bevestiging van de lotsaanvaarding die van een andere orde is, maar daarom nog niet buiten hun bereik. En juist uit de tweestrijd van een steeds begeerde, bijna bereikte zelfbeheersing met de altijd opdringende, soms uitschietende emotionaliteit, ontstaat het gedicht dat in z'n ambivalente menselijkheid ons nog het meest ontroert:

Vertwijfeling

Het moet goed zijn diep
in de duisternis
te slapen zoals ik sliep
vóór mijn ontvangenis.

De nacht is diep
waarin ik dalen
moet naar waar ik sliep,
toen de nachtegale
zwegen van ontbering.

Geen beeld, geen klank komt los.

Vóór alle lichten scheren
de vlerken van de albatros.

Een vers als dit is geen uiting van gevoelens, ook geen belijdenis van een overtuiging
- het is een bezweringsformule.

[Handschrift en handtekening van Jan Vercammen]

Er zijn verwende mannen, wie het
leed niet doen, geen leed te hebben

Maakt men een vrouw niet meer
verbergen dan gekleed.

Wie slechts aan zichzelf denkt, denkt
aan niet veel

Er zijn vrouwen die het liefst sterven
met hun schaduw.

Er bestaan geen sterfels om open te
openen.

Wie een vrouw greekt, overdrijft
altijd

Wie hebben geen tijd meer om tijd te
hebben.

Wie meer te zeggen is, hoe minder
er moet gezegd worden.

Lees me wie ik ben en ik zal u zeggen
wie jij zijt.

Jan Vercammen

Wat "Pij" wijze van zeggen
(Aforismen, paradoxen, bevestigingen)

Werk

niet van de dichter, maar van de andere Jan Vercammen, de even opmerkelijke en vooral uiterst spirituele novellist.

Horoscoop

Hij legde zijn penseel neer, niet harder, ook niet zachter dan anders, en met zijn palet nog in de hand (dat hij zelden gebruikte, want het hele blad van de kleine roltafel diende daarvoor, voor zoveel hij de verf niet uit de tubes op het doek drukte) nam hij een mes (want soms gebruikte hij liever een plooibaar echt dan een schildersmes) en sneed het doek op de ezel in het midden van boven tot onder door. Het was zijn bedoeling er een kruis over te maken en hij wilde het dan ook naar links en naar rechts, van de maledictie tot de benedictie, middendoor snijden, maar daar was het mes niet scherp genoeg voor. Hij legde het tamelijk zacht neer en ook zijn palet. Het licht bleef in een halve rechte hoek (de ideale hoek, waarom dus niet?) neervallen op het vernielde doek. Hij ging ergens in de oppervlakkige stilte van zijn atelier zitten, in een versleten zetel die hij nooit versleten had geschilderd. Een secondenwijzer stond één seconde stil om de minuut vol te maken.

In die seconde had de schilder de krant opgenomen. Onmiddellijk viel zijn blik op de kleine titel eerste kolom links: De sterren zeggen, - en hij las naast de Schorpioen (hij was een schorpioen): 'Het is duidelijk dat op artistiek gebied niets meer te presteren valt. Beperk u tot uw andere bezigheden.' Hij las het nog eens. En dan nog eens. En daarna speelde zijn blik met de woorden, die hun betekenis hadden verloren, omdat het zonder wind appels was beginnen regenen uit een brede draaiende kruin. En toen het ophield,

scheen de zon nog, maar effen thans als plastic (zoals een meer met ijs en hij daar midden op), zo groot als zijn leven. Daar was een schaatsen op in één dimensie, en zijn vrouw kwam binnen. Zij was het die hij honderdmaal geschilderd had, ook met andere gezichten dan het hare, maar steeds met haar bloedeigen lichaam, tot het laatste licht ervan en de laatste schaduw in alle lengten van de dag, alles. Elk haar had hij zien groeien in zijn handen en hij wist waar de lijnen van dat lichaam het meest volkomen gehoorzaam waren geweest aan de geladen zenuwtoppen in zijn vingers. O Sint-Elmesvuur, dacht hij soms, vroeger, maar toen het een gewoonte was geworden, ging hij het bespottelijk vinden, want ten slotte was het een kwestie van sneller planeterende elektronen, dacht hij enigszins verachterd.

Ik weet echter niet of dat hier enig belang heeft. Misschien evenmin als het feit dat ze niet gehuwd waren, noch voor de wereld noch voor God. Ze waren samengebleven zonder nood te voelen aan een huwelijk. Ze waren aan elkaar verknocht geraakt door hun liefde, om nog eens dat ontzinde woord te gebruiken (een liefde die, gek genoeg, over hun geboorte heen reikte, - en wat heeft trouwen dan voor zin?) - waarbij hij de schouders ophaalde en staarde naar niets, alsof zelfs een verklaring uit de atomica hem niet interesseerde. Dat is alles gauw genoeg gezegd, maar dit is geen roman.

Ze heeft me verteld hoe ze hem daar gevonden heeft, ineengedoken (vernietigd, zei ze, en dat was niet zo verkeerd). Ze zag ook het doek met de stam van het kruis erin. En dan moet ze iets hebben gezegd. Wat? Dat heeft ze niet verteld, maar ze is verstandig en ze kende hem en ze was hem verknocht. Heeft hij ten andere wel gehoord wat ze zegde? Ik zie duidelijk in, hoe weinig zij met de tragedie (wat een laf woord) van de schilder te maken had. Altijd heeft een kunstenaar iets alleen met zichzelf uit te maken, wat ook wel het geval zal zijn met anderen. Ik heb me moeten paaien (ik

schrijf dit verhaal niet voor me zelf ten slotte) om het woord kunstenaar te laten staan, ik heb trouwens nog nooit de woorden zo loens zien aankomen om plaats te nemen, - of beter om dit verhaal te vullen, want dat zijn ze: vulsel.

Zo verknocht was ze hem, dat ze niet naar hem toe ging om hem op te richten of te strelen of zo wat, en moed in te spreken vooral. Ze ging weg, zeer stil, helemaal verstild, naar een beukendreef van koud goud, met achterin een ijzeren stavenhek, dat ze nooit bereikte. Ik heb haar gevraagd wat er achter die poort was. Ik weet het niet, antwoordde ze, en ze glimlachte daarbij (ik kan het niet juister zeggen), weemoedig, zoals een witte wolk in de vorm van een paard kan aangedreven komen, - en achter haar hoofd wiegde een blauwe twijg wilde wingerd, tweemaal. Ik dacht: als ze nog eenmaal wiegt, vraag ik waarom ze niet het hek heeft bereikt, vermits ze haar man dan misschien zou hebben gevonden, want hij moest ginder zijn, anders zou ze geen stap in die dreef hebben gezet, zo verknocht was ze hem. (Zo verknocht dat ze nadien niet eens heeft geweend.) Maar de twijg bleef stil hangen, als beschut door een hand.

Ik heb echter in alle horoscoperie nog nooit een zo brutale naakte bijl gevonden. De hele dierenriem van die dag heb ik gelezen: van Waterman tot Steenbok niets dan goeds, voor de ene in de liefde, voor de andere in geldzaken, voor nog een andere in de gezondheid, noem de zegeningen des levens maar op. Alleen iets meer gereserveerd voor de Maagd als ik me goed herinner.

Maar is het nog te verklaren, dat daags nadien bij de Schorpioen te lezen stond: 'Ge zijt niet eerlijk met u zelf gebleven en ook niet met anderen. Ge zult daarvan de gevolgen moeten dragen.' Dezelfde bijl weer, zonder meer. Gelogen was het, maar wat wil ik dat zeggen, de man was eerlijk met iedereen, eerst en vooral met zich zelf. Ik herinner me een woord van hem: alle kwaad dat men van me vertelt mag

je voor mijn part geloven, alleen maar niet dat ik oneerlijk zou zijn. Het is hem niettemin in die krant naar het hoofd gegooid, als taal van de sterren die niet liegen. Dat zei hij zelf, toen ik natuurlijk een loopje nam met horoscopen. Een of andere vent, die niets beters te doen vindt, scharrelt wat bij mekaar en zendt dat de wereld in. Louter toeval dus die twee dagen.

- Juist, antwoordde hij, juist, het toeval noemen ze dat laffelijk. Ik weet, ook jij, dat in alles iets schuilgaat dat zich langs geen enkel zintuig te beleven geeft, maar dat soms zo dicht bij een of ander zintuig komt, dat het... nu ja, opwekkend is het meestal niet, het wekt alleen vrees op die tot angst kan verdichten. Dat alles samen is God, zeggen ze, en ze plaatsen die god daar ergens buiten alles in een splendid isolation, met alle touwtjes in handen. Is er iets weerzinwekkenders dan dergelijk doodgemakkelijk spelletje met iets zo ontzagwekkends? Dat alles samen is God, zeggen ze, mij goed, als die god dan ook alles is. What 's a name? Een boom wrekt zich als je hem doodt.

Ik moet ergens met mijn ogen of met mijn mond wat geglimlacht hebben, want hij vroeg met een dunne verontwaardiging: Geloof jij dat niet, jij? Maar als ik geglimlacht had was het alleen maar omdat hij natuurlijk weer bij een boom terecht kwam. Hij had in de tijd van Salomo willen leven, om de toenmalige ceders op de Libanon te zien, zoals die werden bezongen. Dat was een bevlieging, want hij had een uitgesproken voorkeur voor berken, ook wel voor beuken en hij zou graag eens een broodboom hebben gezien, zei hij, die reus die ze misschien wat beter zien met hun gedegenereerde oogbollen. Die broodboom daar moest hij het van hebben en die ze kwam er met een stoot uit. We hadden er zo iets van gemaakt als die tabak uit onze kindertijd: aan elke opsomming voegden we nog toe: en tabak. Maar op een keer sprak zijn vrouw het woord broodboom uit. Rechttuit gezegd,

er sprong ook bij mij een veertje los. Maar hij keek haar verstomd aan en er was een waterketel die ruiste, gelijk een boom. Hij was haar verknocht, dat weet ik, maar er is zo weinig nodig om iets als vervreemdend te ervaren bij iemand aan wie je verknocht bent, zo speciaal als verknochtheid is. Ik weet echter niet of het pijn doet of iets dat op pijn lijkt of iets dat niets van pijn heeft. Maar die bomen van hem: zijn dag was hopeloos verknoeid als hij ergens een boom had zien vellen.

We waren op een ietwat eigenaardige manier vrienden geworden, met iets van iets anders bij de vriendschap van die vriendschap. - We moeten niet spreken, zei hij toen we op een keer samen de witte wereld gingen bekijken, de sneeuw is besterd met woorden, er zit zelfs geen aarde meer onder. - Wat dan? vroeg ik. - Als ik het wist zou het weer aarde zijn, antwoordde hij bijna fluisterend. De sneeuw heeft een goede akoestiek voor gedempte geluiden, niet voor luide.

Ik was een tentoonstelling van zijn werk binnengevallen. Er was een heer in grijze tweed met een dame in een donkergrijze mantel, eenvoudig daar en zonder leeftijd. Op het lage tafeltje in het midden heb ik nadien een rode kaars gezet in een blokje dof zwart hout. Eén schilderij bewoog even (er moet een tochtje geweest zijn) net toen ik het bekeek. En plots zag ik het, iets wat ik nog nooit in een schilderij had gezien. Het was een landschap, of beter, men zag dat het uit een landschap was ontstaan. De kleuren wilden geen derde dimensie, ze hadden die ook niet nodig, zelfs niet als suggestie. Als ik nu zeg dat het landschap ging leven, vertel ik een banaliteit die goed is voor een gelegenheidskritieker. Het zou ten andere volkomen onjuist zijn. Niets van dat landschap ging leven, maar wel iets wat niet op het doek stond (en leven was het niet), maar dat in mij was, - was? - nu ja, was. Als ik het genot noem, is dat weer banaal, och die woorden toch. Ik heb toen gulzig de andere schilderijen bekeken

en overal was er iets van, net telkens iets anders, maar het was telkens hetzelfde, want het was maar één iets.

Ik zag hem. We hadden elkaar nog nooit ontmoet. Ik ging naar hem toe, nog half gewend naar het eerste schilderij, dat ik hem aanwees. - Wat zit daarachter? vroeg ik armtierig. Hij deed net als een stotteraar die gaat spreken, maar zegde dan even armtierig: Ik weet het niet, maar het zit er niet achter (met iets vertrouwelijks in zijn stem, zoals de warmte van een oud open haardvuur kan zijn). - Juist, zei ik rijker, dat is het. Want we bedoelden vierkant hetzelfde. Hij keek me aan. Achter hem stond een rode cirkel op de wand. Later vertelde hij, dat hij met iets dat men met wat goede wil krampachtigheid zou kunnen noemen een uitweg had gezocht en de juiste had gevonden uit armoede.

Hij hield de vertrouwelijkheid aan: - Daareven hebben een heer en een dame me gevraagd wat het kosten moet, - moèt. Het was zo absurd dat de rode cirkel uitvloeide. Ik haalde de schouders op en ging weg zonder hem te groeten. In de stadsstraat reed net een oranje wagen voorbij. Ik was verontwaardigd over dergelijke slechte smaak, want ik vind oranje de mooiste kleur van alle. Als ik het kon, zou ik verbieden ze op metaal te leggen.

Eigenlijk kan het niet dat ik reeds 's anderendaags in zijn atelier stond, en toch kan ik me zelf daar niet van afbrengen. Eigenaardig is tevens dat ik nu zoveel woorden van toen hoor naderen tot aan de rand van het stukje hersenen waar ze (zoals algemeen wordt beweerd) worden herkend, - en dat ze daar zo schoon blijven staan (schoon, dat is het weeral niet, en goed evenmin) en klank uitstralen naar andere, enkele maar die als bomen vast staan, enkel maar vast, en de wind doet ze ruisen en de regen doet ze ritselen en de zon doet ze trillen en de sneeuw maakt ze stil. Het schilderij stond daar. - Het is niet meer van mij, je hebt het gestolen, zei hij gelukkig als een kind (zo zegt men dat, maar als dat

juist was zou er geen kind bestaan). - Ik kan je er niet eens voor danken, antwoordde ik, zo weinig bezit ik. - Dat gaat zo, je kunt het niet eens teruggeven.

Zo is dat gegaan. Ik heb hem nooit meer gevraagd wat erachter zat. Een roos is een roos. Ik zeg het zo maar omdat hij bij mijn weten nooit een roos heeft geschilderd. We wisten wat we wisten. Eens dat hij er een verkocht had, zegde hij: Hoeveel mensen toch je bedriegen kunt. Ze denken nu dat mijn werk hun eigendom is en ze bezitten slechts wat verf, wat linnen en wat hout.

Op een dag echter zag ik dat hij het niet had gezien. Mijn zwijgen was anders en dat hoorde hij wel. Het is met twijfel begonnen, maar twijfel is het niet lang gebleven. Ik hoor hem nog zeggen (een vlieg gonsde voort of het was mijn bloed dat mij in de oren zat): - Effen moet een kleur het doen. Ze moet bewegen, neen niet bewegen, ze moet reliëf weergeven, neen geen reliëf, ze moet alles weergeven, neen niet weergeven. Ze moet scheppen, zij, niet ik, ik heb háár geschapen en dat volstaat.

Zo praat een kruidenier over het weder, zo zegt een jongetje de tien geboden Gods op, zo somt een handelsreiziger de kwaliteiten op van wat hij verkopen wil, maar zo spreekt een schilder, spreekt dié schilder niet zonder dat hij wat begeven voelt. Zijn hangende hand verschrompelde in de schaduw van een vogel die voor de zon bleef hangen (misschien om daar te sterven, dacht ik domweg). Ik begreep wel dat hij nu zocht in de kleur wat hij niet had gezien vóór ze bestond, - en wat hij had moeten zien, - wat hij tevoren wel had gezien.

Ik liet hem alleen. Ik liet hem alleen. Zelfs als ik bij hem was liet ik hem alleen. Twee maïskolven hingen gekruist als degenen aan de wand, ontzettend droog, om er dorst van te krijgen. Er hing ook een wajangpop te hangen. Dat kreeg alles nu wel belang voor me, want ik had een zuigende vrees

om hem pijn te doen. Het ergste was dat hij dat zuigen blijkbaar hoorde. Ik wilde afwezig blijven, maar dat kon ik niet zonder te denken dat hij daar pijn van had. Ik wilde aanwezig zijn, maar dan was dat net hetzelfde. Kom, ik liet hem alleen.

Ik zat achter hem in de versleten zetel (het was de dag na de tweede horoscoop heeft hij me verteld) en hij streek kleuren uit, jawel effen kleuren, twee dimensies die er zeven moesten zijn. En toen, toen ging hij een boom rond maken. En mijn hart, mijn hart dat zo duidelijk, zo overduidelijk bloed pompte. Plots kreeg hij een kramp. Neen, hij had ze niet, hij was ze. En bijna tegelijk zag ik een enorme vlek vulkaanvermijlen op het doek. Het was groots. Hij stond er roerloos voor. Ik zag zijn verstard gelaat dwars door zijn hoofd. Hij wendde zich langzaam om, veel te langzaam. In zijn rechter armboog kantelde een ultramarijne fles en boven zijn hoofd zweefde een helgele lampion weg, tot deze nog slechts een stip was zo groot als Venus. (Ik had een venuslampion om mee te spelen.)

- Zeg het, riep iemand van verre, en dat was hij natuurlijk: langs een volle leegte, een uitzettende luchtbel, schuurde zijn stem om me te bereiken. - ...dat ik steriel ben geworden als de vrouw van Putifar. Hij stond daar weer in het atelier. Hij bewoog in het atelier. Hij ging zitten in het atelier, meer bepaald op de hoek van een even kleurloze tafel. Hij hield me een pakje sigaretten voor. Ik nam er een. Ook hij nam er een. Ik had nog net genoeg tegenwoordigheid van geest om hem vuur te geven. Zo maakten twee mannen rook en dat was uitermate belangrijk.

- Weet je (het was duidelijk niet hij die sprak en naar zijn hoofd wees), ik zal je eens wat vertellen. Van Alibaba en de veertig rovers. En Alibaba had een toverlamp, een vreselijk kleine, reuzescherpe, ontzettend sterke lamp. En die zat ergens in zijn hoofd, omdat alles in het hoofd zit. Nie-

mand zag er het licht van. Ook hij zelf niet. Maar hij, en hij alleen, zag wat er in haar licht kwam, zoals Plotinus zegt, daar is het ook een toverlamp voor. Het is natuurlijk larie dat het een olielamp was. Ze vertellen wel dat Keizer Karel uit de pot van Olen bier dronk. Het zit namelijk zo dat die lamp gevoed werd door een stroom, maar Alibaba heeft nooit geweten waar die vandaan kwam. Er zijn zoveel stromen van en naar het hoofd. Je moest dan ook niet trachten Alibaba wijs te maken dat de mens bestaat uit een lichaam en een ziel. Je kunt net zo goed zeggen dat een speld bestaat uit een kop, een romp en een punt, wat men wel zegt om gemakkelijke dingen voor kinderen moeilijk te maken. Een mens bestaat uit een mens. Of denk jij misschien dat groen bestaat uit geel en blauw? Larie. Maar die lamp, wel die lamp is op zekere dag gaan doven. Niemand zag het, ook Alibaba niet, vermits zij ze niet hadden zien branden.

Omdat ergens weer die vlieg, bepaald dezelfde, aan het gonzen was, beheerste ik mij om zoals de vorige keer te zwijgen. Ik dacht: als ze ophoudt zeg ik iets. En in één seconde duizelig geworden, dacht ik: maar wat? Gelukkig hield ze niet op.

- ...deze maand misschien weer duizend Indiërs van honger omgekomen. Dat is mensonterend, want het is mogelijk dat het niet gebeurt, belangrijker dan het doven van die lamp, voor de hele wereld belangrijker, behalve voor mij. Over duizend jaar zijn beide feiten zandkorrels in het alluvium van de cultuur, even groot misschien, - of weet gij welke de grootste zal zijn? In elk geval kan het ene zomin als het andere nog teniet worden gedaan. Of wel?

Hij had weer gesproken, welsprekend. Na de drie dimensies dus het woord, het veelvuldige woord, dat bedrieglijk is zoals het meisje in het lied uit onze kinderjaren. (Gek!) Het gaat snel, dacht ik, duizelingwekkend snel, met een snelheid die we moeten afleiden omdat we ze niet rechtstreeks kunnen

ervaren. Eén ogenblik had ik de afschuwelijke gedachte, hem moed in te spreken (in te spreken!), een voorbijgaande inzinking maar. Doch ik voelde me zelf zo onteerd door dat dun mentaal straaltje, dat ik dadelijk wegging, met een korte groet, wat nog te veel was.

Ik heb hem weergezien op het hospitaalbed. Toen ik het vernam, was mijn eerste gedachte weer zo stom menselijk: ik moest gebleven zijn. Net of... Kom, het is niet te overzien wat er voor deerlijks in de mens is ontstaan en ontwikkeld. En zeggen dat men juist dat eerst en vooral menselijk noemt. En een eind terug willen, om daar opnieuw te beginnen, is een nog veel deerlijker spektakel.

Hij heeft me alles verteld. Meer kon hij niet. Hij was te veel mens geworden, om te weten hoe het met Alibaba verder was verlopen, - of hoe het in India was gegaan de dag nadien. Toen ik weg was gegaan, had hij tamelijk snel ingezien, dat het rode vlak (de rode vlakke) mij had bekneld. Hij bekeek ze (eenvoudig be-kijken), zette dan het doek weg en plaatste een ander op de ezel. (Allemaal eenvoudig, zo doodgewoon, dacht ik parallel.) Hij had beter nog een sigaret genomen dan te proberen enige kiemkracht te krijgen in een andere rode vlek. Ze kwam uit het volle mes en bleef wat ze was. (Natuurlijk, lieve idioot.) Ook toen ze zich in radertjes verdeelde die naast en boven elkaar gingen draaien, als in een uurwerk, maar zonder het uur aan te duiden. Hij bleef dat mechanisme bestaren tot het zinloos ging damasceren, en daar werd hij duizelig van. Hij liet ten andere die duizeling maar doen en ze boog zijn blik naar zijn palettafel met de ontelbare kleuren. Sneeuw, dacht hij plots, als aan iets dat een uitkomst was. Hij was zeer helder van geest want hij zag die sneeuw wit. Waarom wit? (Gij zijt niet eerlijk gebleven, niet met u zelf en niet met anderen.)

- Ik ga sneeuw zoeken, zei hij tegen zijn vrouw in de woonkamer. Maar ze zag hem niet, - en zijn stem was op

dat ogenblik nog altijd niet van hem, ze was gewoon. En ze lachte, zijn vrouw. - Breng er wat mee voor mij. Ze wist immers dat hij graag kersen ging zoeken omstreeks Kerstdag, wat trouwens een boeiende bezigheid is.

Zo was hij dus weggegaan. De schilder is op wandel, dachten de menselijke mensen. Maar hij wandelde tot de hele wereld wit was (er zat zelfs geen aarde meer onder) zo zonder enige inspanning. Dan keerde hij terug. Op weer een ander doek streek hij met volle mes een wit vlak. Maar er zat een rood adertje in dat hem fascineerde, zoals een slang een vogel bedwelmt. Rood, rood. Dat adertje deed het. En met zijn mes sneed hij in zijn pols, zo maar. Zo maar gaat dat echter niet. Het doet pijn. En hij stiet een zeer menselijke kreet uit. En zijn vrouw zag hem daar staan, kijkend naar het met golven gutschende bloed. Ze sprong naar hem toe, perste zo hard ze kon zijn bovenarm tussen haar handen en trok hem uit alle macht naar de keuken, waar ze met de handdoek en een houten lepel zijn bovenarm afbond. Met de lepelsteel vast in de hand zocht ze in het telefoonboek de eerste de beste kliniek en belde. Hij had haar laten begaan: hij was eruit en nergens meer. Nog altijd.

- En nu, zei hij na dat verhaal, moet ik me dus beperken tot mijn andere bezigheden. Ik mag niet vergeten, aan die horoscopist te vragen welke die bezigheden zijn.

Dat lag echter voor de hand. Er was er maar één. Een paar uren nadien bracht de verpleegster zijn avondeten en vond hem dood. Doodgewoon embolie. Van een verzonnen verhaal zou dat een zwak slot zijn.

Medoesa

Dat is ze. Dat is ze. Dat is ze. Opwindend rustig en ontzettend wit, het wit van een verwelkte lelie, en belicht door het keldervenster in de zwarte straat, schrijdt ze voorbij. Zou ze... ze loopt toch niet naar het huis? Hij trekt zich los uit de rilling die hem insluit, loopt de korte trap op, stoot twee deuren open, bijna tegelijk, en staart de straat in. Niet meer te zien. Als ze er was moest hij ze zien in het tegenlicht van de lamp over het kruispunt. Ze is er dus niet. Of is ze er toch, verborgen, ergens in een deurgat misschien? Hij schuift langs de huizenrij tot aan de hoek, kijkt er om: niets. De straat ligt zo verlaten als een aangespoelde schelp op het strand.

Hij keert terug. De deur is dichtgevalen. Geen sleutel. Hij schelt. Hij hoort het geslof van de huisbewaarster die komt openen. Dat is echt. Ze opent, ze staat daar. Hij voelt haar ogen zoals hij daareven een stukje broodkorst tussen zijn vingers voelde, toen hij de witte verschijning zag. Die ogen, herinnert hij zich, zitten in een overrijpe druiventros (zijn vriend de tekenaar heeft wel eens een boom vol ogen getekend). Sindsdien eet hij geen druiven meer, zelfs niet de Frankental die altijd zo zoet naar zijn kindertijd smaakte. Nu ziet hij er altijd ergens wat schimmel op.

- Danku, zegt hij, ik had geen sleutel.

Het valt uit de toon. Hij daalt achterwaarts de trap af, terwijl hij de deur achter zich toeschuift over de ogen in de druiventros. Ze dringen er niet door zoals de godsogen in

Victor Hugo's gedicht uit zijn collegetijd, een der schoepen van zijn droom-wiel: l'oeil était toujours là, was het niet zo?

De laatste trede kraakt even, zoals een gewone trede doet, maar ze heeft het tevoren nooit gedaan. Is het dan wel echt? De vloer dempt elk geluid. Dat is echt, maar louter negatief. Achter de deur is geen geluid. Neen. Staat ze daar nog? Belachelijk, volkomen belachelijk. Een huisbewaarster laat alle huurders binnen die geen sleutel hebben. Maar dat is een definitie, denkt hij voort (en hij denkt: ik denk), iets dat begoochelingen verdrijft zoals wijwater de duivel toen die nog bestond. Ik maak een definitie. Maar als ze vals is? Kijk, daar is nu die kast: stond er vroeger een denappel op, of is die erop gezet of gegroeid tijdens mijn afwezigheid? Het had anders best een kat kunnen zijn, een witte kat, een verwelktwitte kat. De huisbewaarster heeft een zwarte, met enige loense witte vlekken, ordeloze vlekken, zonder zin of evenwicht, zo maar. Maar een echte.

Hij heeft de vrouw nog niet horen weggaan (naar haar keuken achteraan). Maar ze is nu toch wel weg. Als ik eens door het sleutelgat keek. Zou de onderste trede nog kraken? Dan is het echt. Hij moet slechts twee treden op om door het sleutelgat te kijken. Gelukkig, ze kraakt, de onderste. De andere niet. Hij ziet niets. Het is donker in de gang. Ze is dus weg. Maar hij heeft niets gehoord. Heeft ze dan wel de deur opengemaakt? Had ik de sleutel niet? Hij voelt in zijn zak. Hij haalt hem eruit, volkomen een echte, want hij glanst zacht en is koel op mijn hand. Dan heb ik misschien zelf de deur geopend. Of is het de sleutel van het huis ginder? Die geleeke er immers goed naar, dat viel hem op. Het tweede huis om de hoek toch maar. Toch maar. Waarom ben ik niet tot daar gegaan? Niet omdat er een mens is vermoord. Hij lacht, omdat hij het echt bevindt. Hij heeft het ten andere daarnet in de krant gelezen, met die broodkruimel tussen de

vingeren. Hij wendt zich om: de denappel staat er, in eik zoals de kast, volkomen echt.

Hij moet naar het keldervenster kijken. Hij móét, want daar is ze. Ze keert niet terug, ze gaat weer naar ginder. Naar ginder? Naar het huis natuurlijk. Vasthouden, de gedachte bij het beeld houden, denkt hij, want dan is ze echt. Maar twee gedachten ineens, dat gaat niet. Ze is er niet meer. Niet meer. Ze was er dus wel. Weet ik het. De trap op, de deur open, nog een. Een ledige straat, zo ledig als een dood hart vol zinloosheid. Hij loopt naar de hoek. Hij staat daar in de andere straat, een even ledige straat, een dode aorta. Maar waarom is er niemand, niemand in die straten? En waarom is er zelfs geen geluid? Sta ik hier wel? Ja natuurlijk sta ik hier, ik sta aan de hoek. Ik ga nu enkele schreden voort. 73, 75, 77, 79, hier is het. Geen kat aan de deur. Links geen kat, neen. Rechts geen kat, neen. Ze moet binnengeslopen zijn. Maar langs waar? Hij bukt zich naar het keldervenster. Niet de minste opening, zelfs geen reëel gaatje met een magische mogelijkheid. De deur! Maar de deur is gesloten vermits ze dicht is. Ik heb ze ten andere gisteravond zelf in dubbel slot gedraaid, ik hoor nog het draaien van de sleutel met iets glasachtigs in het geluid binnen. Even voelen. Ze is los! Ze gaat open, zonder enig geluid, zelfs zonder schuren: een volmaakte deur.

Hij knipt de lichtknop neer. Och, ik heb gisteren de hendel neergelaten boven de teller achter de deur. Hij strijkt een lucifer aan en duwt de hendel naar boven. De lamp springt aan.

Gisteren. Hier stonden ze. De gang was zo ledig als nu. Eerst. Maar toen stonden plots aan de trap vijf katten die niemand had zien aankomen. Ze stonden daar, in het midden de grootste, een witte, wit als een verwelkte lelie. Ze stonden daar alle vijf met onmogelijk hoog opgestoken rug en ogen als, als karbonkels ja. En ze bliezen ontzettend hoog, samen

een sirene. De mannen stonden muisstil, bedwelmd. Toen zei de substituut stuntelig: ksjsjsj. En ze zegden samen: ksjsjsj. Maar de katten kwamen als in slagorde vooruit, zo dreigend dat de vier mannen deinsden, tot op de straat en de laatste de deur dichttrok. Een uur later waren ze terug met een vijfde, iemand met een jachtgeweer, een tweeloop. Weer stonden de katten onder aan de trap. De man met het geweer trad binnen, legde aan, mikte, en er klonken twee schoten kort op elkaar. Vier katten strekten zich uit. Maar de vijfde, de grootste, de witte, wit als een verwelkte lelie, sprong vooruit en rende de straat op, tussen de mannen door. Laat ze maar lopen, zei de substituut, ze komt wel niet meer terug. Er staat niets anders op, wedervoer de man met het geweer. Je kunt in de wagen wachten, sprak de substituut met volle stem. Best meneer. Toen gingen de anderen binnen. Naar boven, beval de substituut. Ze gingen de trap op. Ik ga de trap op. De eerste deur. De substituut opende de deur. Op het bed lag ze, naakt, jong en naakt. Wit, wit als een verwelkte lelie. Zorgvuldig neergelegd, zelfs zacht. Te zacht om het zelf gedaan te hebben, zei de substituut. Er was ten andere die foon. Waarom telefoneert hij, had de procureur gevraagd, hoe kan hij er belang bij hebben dat het lijk zo spoedig mogelijk wordt gevonden? Het ziet er niet duidelijk uit, besloot hij, maar daar heb ik niets tegen, integendeel.

Ze stonden bij het bed: de substituut, de wetsdokter, de fotograaf en hij, de griffier. Hij keek: de borsten, licht opengezakt, maar stevig toch, zo volmaakt rond als de areola's erop met de jonge tepels. Hij liet zijn blik gaan naar het donkerblonde haar onder de buik waar de schaamlippen licht doorheen schemerden als bij een maagd, en naar de licht en toch volkomen gesloten dijen. Het was de vierde moord van zijn loopbaan. Van de eerste af had hij er zich op toegelegd, ambtenaar te zijn, ambtelijk te constateren. Hij was daar niet slecht in geslaagd, bevredigend zelfs. Maar deze jonge

vrouw, dat was toch niet hetzelfde. En dan nog die katten. Hij keek nu naar haar gelaat, een regelmatig ovaal gelaat zonder één onschone lijn, met zo licht gesloten ogen dat ze dadelijk konden opengaan, ook de mond gesloten maar alsof hij spreken ging, het gehele gelaat zonder duidelijke uitdrukking nochtans, maar rustig, zonder ook maar een schijn van vertrokkenheid.

Toen raakte de wetsdokter even de hand aan. - Koud, zei hij. - Dwaas, dacht ik, daar is ze immers dood voor, dat weten we nu wel. Ze begonnen rond te neuzen, alles te bekijken wat in die zeer ordelijke, doodgewone slaapkamer stond of hing. Toen nam de fotograaf een paar kiekjes van het lijk. Dat was alles voor een eerste bezoek. En hier sta ik nu weer, al is het lijk er niet meer. De moordenaar, zegt men, keert terug naar de plaats van de misdaad. Van waar komen dergelijke gedachten in een mens op? Tweemaal heb ik die kat zien terugkeren en als ik niet gekomen was zou ze misschien een derde maal teruggekeerd zijn, een vierde, tot ze me in haar spoor kreeg. Ze is hier niet, evenmin als op straat. Maar ze was voor mijn venster, dat is zeker, ze was echt. Of toch niet? De deur was los. En wat doe ik hier, voor dat ledige bed, zo ledig als een winterstrand? Ik ga naar huis.

Hij trekt traag de deur dicht en daalt de trap af. Hij gaat naar de voordeur. Als hij de hendel wil neertrekken, moet hij over zijn schouder kijken en hij kijkt dus. Ze staat aan de trap. Hij verstijft. Ze staat daar te staan, in de volle betekenis van staan, maar groter nog, veel groter, met groeiende ogen vol groene gloed in afgronden en met spits gotische, zuigende pupillen. Hij ziet dat alles ontzettend scherp, net of hij niets anders meer kan dan zien, tenzij dan dat enkele klanken in zijn hoofd als automatisch samenspringen tot een woord: Medoesa (m van miauwen en oes van poes en het geheel een onbewuste herinnering). Zijn hand zakt van de hendel weg, maar dat weet hij niet eens.

Plots een knetterende genster en het licht klap uit. Maar zelfs als het was blijven branden had hij het niet meer gezien.

Zo had het kunnen gaan. Maar zo is het niet gegaan. Die hand van hem is niet weggezakt, maar in het éne ogenblik van beweging dat haar door een kramp werd gegund, trok ze toch de hendel neer en als door een terugslag van de klap der duisternis sloeg de indringer op de vlucht, zodat de gang bleef gapen en de straathoek als versteven zijn negentig graden behield. Zijn deur was niet in het slot gevallen, hij sloeg ze toe. 's Anderen daags (het was geen andere dag, het was alleen maar zeer traag wat klaarder geworden) ging hij vroeg naar zijn tram en toen gedroeg de tijd zich nog min of meer behoorlijk. Maar deze rekte zich eindeloos uit, eens dat die griffier op de tram zat. (Of was die stad tijdens de nacht eindeloos uitgedeind?) De straten herkende hij, soms met moeite wel, maar toch. Volkomen verdoofd stapte hij uit tegenover het justitiepaleis. Maar dan de trap naar zijn kantoor: hij had nooit de treden geteld, maar zo hoog was hij voordien zeker nooit geweest. Toen de griffier aandachtig naar boven keek, was er zelfs geen eind aan te zien. Dat is weer niet echt, dacht hij voor zoveel hij kon, toen hij die trap zonder einde opklom. Hij voelde nog wel dat hij moe werd, moeër, nog, nog, en ten slotte begon hij te zingen (maar niemand blijkt het gehoord te hebben):

en die kat kom weer want hij wil niet langer wag
die kat kom weer net die volgende dag

En toen hij achteroversloeg ergens op die hemelhoge trap en men hem beneden opraapte... Nu ja, het is spijtig, dat gisteren die genster niet naar zijn hand was gesprongen.

Terug onder de regenboog

Je bent ja toch teruggekeerd. Je kan het niet anders heten om ermee voort te leven, al is het een gedachte zo vals als... Je voelt toch, nu je weer kan voelen, dat wat je hebt ervaren niet met metaforen is te onthullen. Ze worden immers vloeibaar en verdampen onzichtbaar, zohaast de adem van je geest ze aanraakt. Je kent ze trouwens slechts van tevoren, toen ze gewillig waren. Maar ook dat is onzettend vals, ontzettend, zelfs dat is vals. Ontzettend is het immers niet, dat weigeren van je geest, zoals je longen kunnen weigeren te ademen, wat wél ontzettend zou wezen, - nu, want toen had het van een wellust veel. Een gehangene, zegt men, scheidt van het leven in een orgasme, maar hiervan had het niets: het was veel ijler maar tevens veel indringender.

Je kunt nu zelfs niet ik zeggen zonder tot een vreemde te spreken, tot iemand die je nooit hebt gezien. Alleen met jij spreek je werkelijk tot jezelf. Het lijkt wel dat je ontdubbeld bent. Je lacht? (Zou je mond nu lachen?) Je lacht zoals het meisje Irèn Szigeti toen je met een Hongaars thema bij haar aankwam. (Je wilde immers een agglutinerende taal verkennen.) Je begreep haar glimlach niet en zo komt het dat je hem nooit hebt vergeten, dat ze daarin voortleeft, dat je haar zo herdenkt, de jonge dode van wie je hield, je wist niet hoe, je wilde het ook niet weten, het was een van die gevoelens waarmee je graag speelde omdat ze je het heimwee konden geven waar je behoefte aan had. Je wist dat die korte

zinnen volkomen juist waren, - en toch glimlachte dat kind van Budapest, van Buda.

Maar met die ontduubeling zit je in een wespennest, eigenlijk in een adderkluwen, want het geeft meer het gevoel van bekropen dan van bevlogen worden. Neen, bevliegen niet, want je ziet geen rode boomstammen met blauw gebladerte. Het is erg ingewikkeld. Gelukkig heeft de chirurg gezegd dat je moet liggen zonder licht en zonder geluid. Je zinnen mogen niet worden gevoed. Maar je ogen voeden zich met smeulende knopjes in paarse moerplaatjes en je oren met een ruisen dat uit je slagaders wordt gezogen en dat nieuw is, volkomen oorspronkelijk, - met niets van het sonore ruisen dat je beluisterde even vóór de slaap, toen je de schoot van een vrouw had bezocht.

Je zult niet eens kunnen zeggen dat je teruggekeerd bent, want je staat alleen. Niet vóór je nogmaals weggaat. Toen je nog ik was, kwam een einde dat je niet eens meer wenst te kennen, iets wat je geest weigert te gaan herkennen. Terugkeren is je adem afgesneden worden. Zelfs kun je dat einde niet naderbij halen, nooit allicht, want je bent buiten de tijd geweest. (Net of tijd werkelijk is!) Maar je herinnering is terug in je opgestegen, - of toch in hem met wie je te praten ligt, blijkbaar zonder dat iemand het hoort, want anders had die er zich reeds mee bemoeid. Aai, dat is vreemd, ruw schurend is het. Laat dat. De huid van je geest is nog niet helemaal gestold.

Eén- twee- driemaal tevoren was je ontwaakt op het bed, nadat je was teruggebracht op dat spierwitte wagentje langs haakse gangen als straten met veel voorbijgangers. Je weet niet wat er ginder gebeurde, verder dan het einde van een gele gang, toen je nog duidelijk zag dat er een einde was. Maar van de vierde maal weet je veel. Tussen appelbloesem, door een nauwe spleet in niet iets, drongen twee stemmen tot je door, veelvuldig evenwel: de anesthesist telde in een

tunnel, de chirurg gaf twee bevelen, kort, en zei nog iets dat zeer schuin naar beneden en naar achter gleed. Toen begon het.

Je voelde een aantrekkingskracht verzwinden. Iets liet (of maakte) je vrij, en je was in een wereld, neen niet in een wereld, in geen enkele, Zoals je het nu weet, met je hersens weer (het andere was veel duidelijker, maar je moet niet zoeken, het is achtergebleven), zoals je het nu weet (weten, glimlach, Irèn Szigeti) was het een uit de ruimte wezen zonder eruit gekomen te zijn. (Je moet nu maar knoeien met de taalwoorden waar je vroeger zo verrukkelijk mee stoeide).

Buiten de tijd, zei je daareven. Nu zeg je: buiten de ruimte. Vroeger, tevoren, heb je die twee opgegooid als dimensies waar je niets van begreep, zodat je gedachten er aan konden gaan hangen. Je begrijpt er nu even veel van, al heb je hun afwezigheid ervaren, wat vaak om te begrijpen noodzakelijk is. Je kan echter niet vergelijken: er is geen enkel gemeen element. Je zou eenvoudig kunnen zeggen, als Bia het je vraagt, dat je elke zwaarte verloor, zonder meer, want je weet niet eens of het snel of traag ging. Of toch, want voor haar moet je een beeld vinden: het was of je van je lichaam loskwam zonder het te verlaten. Je kwam ergens (aai neen, komen niet) waar muziek was (aai neen, muziek niet). Misschien zegt Bia dan met een glimlach van niet begrijpen: in de hemel dus. Of ze vraagt met wat angst in meer verbazing: is er dan een hemel? En of je neen zegt en haar op de tanden kust, - ofwel ja, en haar tong tussen je lippen ademt, het heeft net dezelfde betekenis. Zelfs als er voor die muziek een ander woord bestond, zou je daar niets mee kunnen aanvangen, want niemand zou het begrijpen, ook jij niet meer. Het was zelfs niet iets voor een zintuig, tenzij voor alle tegelijk, neen voor geen enkel, en je nam het toch op in jou. Neen je nam het niet op, het wàs, anders

niets, niets. Het groen was groen zonder het minste materiegroen, puur. Hoe grijs zal morgen het groen zijn. En het blauw was nog zuiverder, subtieler dan het oranje, weet je nog, in die droom van een volmaakte vrouw die je tot een orgasme bracht dat niet meer ophouden kon (dan in de dood, dacht je daar later bij, literair) en die slechts daarvoor geboren was. Je zit weer volop in de metaforen. Aanvaard dat nooit daarvoor. Bewaar het, al blijkt dat enkel door zwijgen mogelijk. Maar dat kun je niet, je zult het al te graag in Bia verliezen (al zal het niet tot haar voleinding helpen), veel liever nog dan je zaad in haar schoot. Hoeveel zwart zal er zijn in het blauw, zelfs in dat van de lucht, zwart dat niet eens donker maakt.

Je waart ook niet alleen, weet je nog? Er waren andere wezens (aai, wezens). Nu vraag je: waren ze uit mensen ontstaan? Maar toen dacht je daar niet aan, eenvoudig omdat je niet dacht. Beleven, zei je tevoren steeds met nadruk, in plaats van denken en voelen en willen en al dat andere psychologische voer voor maaggeesten. Is er niet een woord dat nog veel minder kan worden bepaald? Dat zou immers werkelijker zijn. Het bestaat misschien wel, weet je, maar het verweert zich tegen verwoording. Je weet nu wat het betekent, het zit in je bloed dat weer rood is, vermits het je levend maakt. (Ginder was rood als het gebaar van de schepper toen hij het licht schiep in het verhaal uit je kindertijd, zo zal je het aan Bia zeggen.) Die wezens waren waarachtig niet iets, al ervoer je ze duidelijker dan de mensen die je tevoren op straat ontmoette. Ze hadden zelfs een kleur, in je herinnering blauw, maar je weet duidelijk dat het niet blauw was.

Je was galaxisch zalig. Het is belachelijk (dwaas, krankzinnig) dat alles afzonderlijk te bedenken. Maar nooit kan je nog anders. Tot het je nog eens overkomt. Tracht maar die zaligheid in een denkbeeld te vangen, zodanig onmogelijk is

het, dat reeds de kiem van je poging afschampt op een domme hardheid (dat galaxisch ook is dom). Je kunt ze niet eens onder brengen in een categorie: noch bij de geestelijke noch bij de lichamelijke wellusten (net of er een onderscheid te maken is). Er zal zoveel zijn dat je niet meer aanvaarden kunt. Zal Bia jou nog aanvaarden zoals je bent sindsdien? (Sinds hoeveel tijds? Je rilt als voor een plots gevaar vlakbij. Hoed je voor dat geril.) Bia was niet ouder geworden, neen, zij die van je geest en je bloed vruchtbaar werd omdat zij vruchtbaar is, zodat je grootste nood telkens aan bewustzijn was, dat enkel in vereenzaming groeibaarheid bezit.

Wanneer begon de terugkeer? Hoe kwam het dat je voelde (aai voelen) dat je aan het doven ging, want daaruit ontstond je bewustzijn opnieuw. Als een volstrekt originele weerslag dacht je (dus nu toch): je moet terug, Bia heeft je nodig (zoveel te sterker dat niemand iemand nodig heeft), er overkomt haar iets dat, als het verder macht over haar krijgt, haar onherstelbaar zal schaden. (In de zuignapjes stremt het sap en er strekt zich een schaduw uit over het lover.) Ze is immers nog niet voleindigd. Het was vechten, je verweer tegen het doven, geen afweer echter en evenmin een aanklappen, louter het samenpersen van een bevestiging. Nu begrijp je wat je steeds hebt geweten: wat ziel heet dooft met wat leven heet, echter buiten de tijd, - maar je weet ook wat je niet wist: in de afwezigheid van tijd en ruimte moet een nieuw ontstaan zijn om herkenbaarheid, hoe dan ook, terug of voort. (Aai ontstaan, woord met tijd erin, arm woord.)

Je bent dan in je lichaam ontwaakt. Even tevoren had je een vrouw ervaren, neen, iets dat de vorm had van een menselijke vrouw. Dat was het eerste herkennen. Je kende haar echter niet. Toen heb je een bepaalde vrouw herkend, - en toen zeer spoedig nadien Bia. Ze weende niet, ze staarde je

aan, anders niets, ze stortte zich geheel je ogen in, alkrachtig door haar uiterste roerloosheid. Ze weende niet, dat is het allerbelangrijkste, dat maakt het mogelijk, met het leven dat je terug is geschonken in het oranjerood van de vroege zomerochtend de dichtheid van je geest te herstellen alvorens je schaduw over haar valt om haar te onthullen, en je haar omhult en indekt en je liezen door de onderaardse warmte worden bevoeid, die je geest vruchtbaar maakt onder de regenboog. En ze zag alleen en volledig jou, dat is vervolgens het belangrijkste, vermits het mogelijk maakt dat zij voleindigd wordt.

Maar hoever staat het met jou, met dat neergelegde lichaam? Voel je, je voelt de pijn overal, hoewel ze toch ergens omschreven moet kunnen worden, waar de hete flitsen der scharen en messen van de chirurg onder de lampen een onmerkbare verdroging hebben verwekt. Weet je, dat is het leven nu. Je kan gerust zeggen voortaan, dat je dood bent geweest. Alleen niet aan Bia, want je weet beter, je weet er immers niets van, - je kan het dan ook wel met een glimlach zeggen, maar niet die van Irèn Szigeti.

In deze duisternis echter, in deze stilte komt Bia terug, - en er wordt licht en er wordt geluid, niet enkel, maar tevens smaak en geur en veel anders, want je bezit, als alle mensen aan deze zijde, nu je weer een van hen bent, zevenmaalzeven zinnen.

Linksaf

In de tijd van een kwartier was het helledonker geworden in het scherpe dal. Geen enkel licht, ook geen ster, zelfs geen berg meer afgetekend op de lucht. De koplampen van de wagen belichtten de hobbelige weg met een rotswal aan de ene en een bijna verticale bergwand aan de andere zijde.

De zon was ondergegaan toen ze ginder boven waren, waar de bergen nog slechts heuvels zijn in een cyclopische wereld waarvoor ze verrast waren blijven staan, met vloeibare onzekerheid tussen de ribben. Toch waren ze verder gegaan, maar dat konden ze zich niet meer voorstellen.

Overal lagen enorme rotsblokken verspreid, als nog maar pas neergelegd. Natuurlijk niet door mensenhanden, had hij eindelijk gezegd. - Natuurlijk niet, had ze onmiddellijk aangesloten (het kon niet onmiddellijk genoeg zijn). Het gouden hartje aan mijn hals is er ook niet door mensenhanden gehangen, al denk je dat jij dat gedaan hebt.

Ze lachten, eigenlijk luid, maar het klonk zo ingesloten, neen, zo naakt, dat ze elkander verbaasd aankeken, terwijl de stilte met de adem in hun longen drong. Ze keken enkel in elkanders ogen. Zie ik angst? vroeg ze zich af. - Zie ik angst? vroeg hij zich af. Ze zagen die vragen (door de stilte zagen ze die) en toen lachten ze weer, maar zeer stil, voor niets buiten hen zelf.

De zonneschijn lag er hel, ijl en koel zo ver ze zien konden. De zon was helemaal nieuw.

- Is dat wel dezelfde zon als die te Brugge? - Lieve fee,

zei hij, je weet toch dat het een andere is. Die van Brugge is helemaal niet zo groot.
 - Neen, het verschil is groot. - Ten andere, wat zouden we hier met een zo oude zon doen? We zijn er pas, Adam en Eva. Het is slechts ginder dat we sinds twee jaar gehuwd zijn.

Toen lachten ze weer luid (ze waren het vergeten) en weer klonk dat zo ingesloten, neen, zo stollend, dat ze weer plotseling stilstonden en weer elkander verbaasd aankeken en dezelfde vraag zagen en weer lachten, maar zeer stil, slechts even buiten zich zelf.

Er was geen enkel pad. Hier en daar stond wat spichtig gras tussen de rotsblokken en hier en daar ook een verbazend afgewerkte bloem: een blauwe of een witte, geen andere, tenzij een enkele keer een groene. En elke bloem bewoog. Door de wind, dacht ze uit ervaring. Maar ze dacht dat precies omdat het niet waar was, want met ervaring kom je niet overal terecht. Ten andere, ze bewogen niet in dezelfde richting, ze wiegden niet, die bloemen.

- Niet alleen wij ademen hier, zei ze. - Natuurlijk niet, er zijn ook dieren, antwoordde hij, maar dat klonk helemaal niet zeker. Het was ook niet waar. Dat zag hij zelf wel in, want hij vervolgde: Er zijn hier geen dieren, geen grote en geen kleine.
 - Die zijn nog niet eens geschapen, lachte zij, maar helemaal niet luid, heel stil zelfs, stiller nog dan daareven, net voor de ruimte tussen hen in.

Ze zag uit naar zijn stem, maar die kwam niet, en toen sprak ze gauw zelf: - Voor een doe-het-zelf-handelaar zijn hier ontzettend veel mogelijkheden. We hebben de deur van onze winkel ginder gesloten. We hadden veel beter alles meegenomen. Waarmee zou je hier beginnen? Ik bedoel: met welk doe-het-zelf? - Ik weet het niet, ik weet het heus niet. Er is hier niets, je kan hier dus met alles beginnen, het komt er niet op aan. Maar het is gevaarlijk, want als je eenmaal begonnen bent...

Ze zag dat niet in, maar ze hurkte neer bij een blauwe kelkbloem en hield haar hand aan de zijde vanwaar de bloem werd aangeblazen. Ze voelde niets en de bloem wijzigde niet eens een beweging. - Nu ja, zei ze, het is dwaas, ook mijn hand ademt natuurlijk, het helpt niet, je kan dergelijke bloem niet doen stilstaan, dat bestaat niet. - Je kunt ze plukken. - Dat kan je niet, dat kan je wel in Veurne-Ambacht, misschien ook in de Hoge Venen, maar niet hier.

- Een mens kan niet alles kunnen. Wanneer we terug thuis zijn, moeten we de afdeling houtartikelen heel wat uitbreiden. Er is een houttijdperk op til in de doet-het-zelf-wereld. - Waarom meen je dat? - Omdat hier geen enkele boom staat, zelfs geen struik, geen spoor van hout. Denk eens wat een evolutie sindsdien. En een evolutie staat immers nooit stil en houdt ook nergens op.

Hij was blijven staan en keek om zich heen. Op enkele passen van hem bleef ook zij staan. - Heb je niet een geluid gehoord? vroeg hij. - Neen, antwoordde zij, hier worden geen geluiden gemaakt. Maar in de winkel zouden we wel een afdeling geluiden kunnen inrichten, ook al kwestie van evolutie.

Op dat ogenblik werd haar jurk opgeblazen en dan stilaan opgeheven tot aan haar middel. Hij keek haar aan. Ze scheen het niet eens gemerkt te hebben. Maar zijn bloed ging voelbaar vloeien en zijn hart stootte een paar slagen naar zijn keel.

- We zijn geschapen, we zijn er, riep hij, maar het klonk als fluisteren.

Hij sprong op haar toe.

- Kijk maar, glimlachte ze zonder klank, het was de adem van mijn schoot, weet je.

Hij ontkleedde haar. Zelf maakte ze haar bustehouder los. - Zo ben ik, glimlachte ze verder, maar nu hoorde hij het, ik adem helemaal. Thuis ben ik anders, vind je niet? Maar

hier ben ik niet anders. - Wat praat je van thuis, zei hij, we zijn pas geschapen, er zijn nog niet eens dieren. - Zo? En wat doe je dan met al ons doe-het-zelf-materiaal, die winkel van ons, toeristen nu? - Dat komt verder, als we voort moeten leven, nu leven we alleen maar.

Zo snel had hij zich ontkleed. In de lenden greep hij haar vast met sneeuw in zijn handen en liet haar traag van sterkte neer. - Ook aan jou ademt alles (haar stem daalde laag) nu weet ik waardoor de bloemen buigen: omdat we beiden geheel ademen, maar daarvoor moet je met twee zijn.

Ze lagen neer. Ze voelde een vaste steen tussen haar schouderbladen, een in haar lenden en een vlak onder haar staartbeen, maar ze waren smijdig. En ze perste haar lippen zonder ze te schenden tegen de zijne.

Hun wellust steeg als een valk en ze streek neer op een top, een top van zeer dichte kwartsdamp. - Ik zweef over een helling naar beneden, zei ze kort daarop met gesmolten consonanten. - Ik ben reeds in het dal, kom, antwoordde hij helder.

- Nu krijg ik een kind, voor de eerste maal krijg ik een kind. - Ik ook, en het heet Katharina. - Tenzij, lispelde ze, tenzij. - Tenzij? vroeg hij. - Nu dan heet het Emmanuel. Maar waar is de zon? - Die is niet ver weg, even achter die kam daar, ze komt zeker terug. - En als ze nu eens niet terugkomt? - Doe niet zo gek, weerde hij af. Maar toch stond hij op en trok haar recht.

- Waar blijft God nu? vroeg ze. - Die komt hier niet zolang er geen appelboom staat. - Zullen we die planten? - We zullen alleszins een afdeling fruitboomteelt inrichten thuis. Dat moet renderen in een stad als Brugge. In elk tuintje aan de reien een appelboom in plaats van een seringenstruik.

Ze lachten en nu had hun lach voldoende ruimte om zich open te spreiden in de schemering. Waar de weg aan de rand

van het plateau eindigt, stond hun wagen. - Herken je hem? vroeg hij. - Ik doe mijn best, antwoordde ze, maar dat van de zon, dat is een sprookje, weet je. - Een handelaar in doe-het-zelf kan er geen ogenblik aan denken, een sprookje te vertellen. - Je hebt me fee genoemd daareven. - Dat moet zowat een eeuw geleden zijn, toen stonden we nog niet verder. Stap in, Emmanuel. - Kom, Katharina.

De motor had onmiddellijk aangeslagen. Nu bromde hij volkomen regelmatig in de pikduisternis. De schijnwerpers gaven volkomen gelijkmatig licht op de weg, op de bergwand aan de ene en de rotswal aan de andere zijde.

- Ken je bergkristal? vroeg ze. - Waar? - Kijk recht voor je uit. - Ik zie alleen maar steenhobbels. - Ken je de weg? - Ja, maar wat was er van bergkristal? Ze nam zijn rechterhand van het stuur weg en deed ze koel naar haar hart toe glijden. - Ik weet niet wat je hand nu dekt, zei ze, maar wel weet ik dat het waterhelder is en van gesmolten kwarts. Ken je de weg?

Er was iets met de weg. Ze sprak helemaal niet in de stijl van doe-het-zelf. Waar haalde ze het vandaan? Er moest iets zijn. Dames en Heren, hier ziet u het oudste Romaanse gebouw in gave stijl (of was het: oudste gaaf gebouw in Romaanse stijl?). Volg de gids.

- Volg me, zei hij, hier slaan we links af. - Was het niet rechts? - Deze namiddag wel, maar nu rijden we toch in de tegenovergestelde richting. Links rechts links rechts.

Ze zwegen en dat was precies het gevaarlijkste wat ze konden doen op dat ogenblik. Want hun gedachten begonnen te vertakken als geweien en geweien kunnen welig tieren in de duisternis. Ze voelde ergens in haar keel de prik van een punt. - Hoor je dat? vroeg ze, het motorgebrom is als een cilinder om ons en daar rijden we door. - Jawel, we rijden in een tunnel, maar het is geen echte.

De punt duwde nu in haar keel, net of ze erdoor wilde

dringen. - We zijn niet door een tunnel gekomen. - Heb je soms gezien dat we een tunnel binnenreden? Dat had ik toch moeten zien. - Gezien heb ik het niet, maar kijk dan toch. Hij keek. In het licht van de koplampen waren rondom alleen maar rotsen te zien. Rotsen zijn ondoordringbaar voor gevaren. - Heerlijk, zei hij, een tunnel leidt altijd ergens heen. Straks zien we de stad in avondjurk verschijnen.

Toen kwam het hem voor dat de wagen dook, glas in scherven sprong en dat er plotseling geen licht meer was. In een helder ogenblik liet hij het stuur los en toen was het als dag in de wagen, zo klaar. Maar het was of dat licht uit een kreet vloeide, de kreet van een vrouw, een vrouw die hij niet kende.

- Wees niet bang, zei hij, we rijden op een spoor. Het ergste is voorbij. We komen straks in het station aan. Ik heb je altijd gezegd dat je met een Alfa-Romeo letterlijk alles kunt. Het kwam er alleen op aan, tegenover de bank vertrouwen te hebben in doe-het-zelf.

Er was geen motorgebrom meer en toch hoorde hij haar nauwelijks spreken. - Doe je best, om je stem door de lucht te krijgen, want die is erg gestold. Je bent in een vreemd land en je moet je aanpassen.

Ze slaagde er echter niet in, zich verstaanbaar te maken, al reden ze nu zo zacht op een spoor. Alleen zijn eigen stem was volkomen duidelijk. - We moeten een afdeling spoorweg inrichten, sprak hij met buigzame overtuiging, stel je voor, dat moet koppen als rijen kamelen geven in de kranten. Emiel zei laatst wel dat spoorwegen uit de tijd geraken. Maar dat een fabriek als Alfa-Romeo zich aanpast, betekent toch wat. Economie zit ten andere vol imponderabilia, zoals die minister toen zei, weet je nog?

Hij hoorde haar helemaal niet meer. - Weet je nog? herhaalde hij.

Hij hoorde niets van haar, van niemand, van niets. Het

kwam hem voor dat hij haar zelfs niet zag. Hij deed een uiterste poging om haar te zien, maar hij wist dat het er niet op aankwam, zijn ogen wijd open te trekken. - Trek eens je rok op, zei hij, hoog, zo hoog mogelijk, zo hoog als toen het zo snikheet was en ik je dekkertje zag spannen. Ik heb mijn handen vrij, maar ik kan je niet bereiken. Mijn armen zijn niet lang genoeg. Misschien helpt dat. Trek je benen op en zet je voeten op de bank.

Maar nog steeds zag hij niets van haar en hij wist dus niet of ze deed wat hij vroeg. Hij kon dat ook niet weten, nu de wagen op een spoor reed. - Nu, zei hij, ik kan wachten tot je terugkeert, maar wacht niet te lang, want we komen nu gauw aan. Niet in Hotel Melbourne natuurlijk, al denk je dat wel. Dat is immers de hoofdstad van Australië, heb ik je gezegd, en daar wonen onze tegenvoeters, die nochtans met hun voeten zo vast op de grond staan als wij. Daar dienen voeten ook voor, althans in de gewone gang van zaken. Hotel Melbourne, weet je wel, daar logeerden we slechts twee weken, want langer konden we niet uit onze winkel weg. Maar dat is lang geleden. Nu rijden we op een spoor, zonder de spoorweg gaat het niet. Denk heel ingespannen aan mij, denk, denk, denk, ik weet zeker dat je dan terugkeert. Je kan niet anders, want morgen moet de winkel open. En ik kan voorlopig niet komen, ik moet eerst uit al die kringen losgeraken.

- Kijk, zei hij, mijn armen worden reeds langer en mijn benen ook.

En toen zag hij haar. Ze zat rechtop in de sneeuw, heel gewoon en doodernstig, ver, maar ze kwam snel dichterbij. Het was ook helemaal geen sneeuw. Maar hoe kan het een laken zijn? Hoe kan het, dat hij neerligt.

- Man, zegt ze, man, man.

Ze zegt dat zeer eigenaardig, net of haar tong bevroren is.

- Zijn we aangekomen? vraagt hij en dat is al wat hij zeggen kan. - Stil, fluistert ze, niet spreken.

Dan verdwijnt ze weer, maar nu is ze veel spoediger terug. Er is iemand bij haar en hij ziet wel dat ze elkander tekens geven. In wat een vreemde wereld zijn ze terechtgekomen achter die tunnel. Hij weet zeer goed wat hij daareven zei: Straks zien we de stad in avondjurk verschijnen. Die woorden staan zo helder in zijn hoofd dat ze pijn doen. - Ga niet nog eens weg, tracht hij met nadruk te zeggen, en ook die woorden doen hem pijn in het hoofd. - Neen neen (haar stem is nu veel lossen).

Er vormt zich een schakel: tussen die woorden in de wagen en haar terugkeer moet een hele tijd verlopen zijn. - Waar ben je zo lang geweest? vraagt hij. - Stil, antwoordt ze, stil, ik zal het je zeggen als je zwijgt. We waren de schacht van een bergmijn ingereden. Plotseling was er een put, niet diep, maar de wagen is over de kop gegaan. Je verroerde niet meer. Ik was ongedeerd. Ik heb tastend de zaklamp gezocht. Ik heb je uit de wagen kunnen nemen en je uitgestrekt op de grond. Je bent gekwetst aan het hoofd. Toen zag ik in de verte de koplampen van een wagen. Ik ben de schacht terug uit gerend, zwaaiend met de armen. Het was een car met toeristen. Er was gelukkig een arts bij. Nu is het gevaar geweken. Je moet alleen maar zeer stil blijven liggen.

- Het zal wel Emmanuel zijn, zegt hij dan. - Stil, zwijgen, je hebt het beloofd.

- Waarom? Een mijnschacht inrijden, dat komt slechts éénmaal op een stamboom voor. Mijn moeder wist dat het mij zou overkomen. Ze zegde het niet, maar ik zag het in haar blik.

Dan verwaast ze weer. - Neen, zegt hij onwaarschijnlijk luid.

En ze verdwijnt niet meer.

Te late roeping

Zestien jaar was ze, de kleine tengere maar schone (maar dan schone) Marie d'Aubray, toen ze trouwde met Antoine Gobelin markies van Brinvilliers, die misschien wel veertig jaar vroeger dan zij geboren was. Dat volstaat voor een drama, maar één is geen. Haar vader, de procureur, hield dan ook een oog in het zeil (voor zoveel hier van een zeil kan worden gesproken) want hij kende zijn bloed, zoals van een procureur kan worden verwacht. Dat kon echter niet voorkomen dat op een mooie dag in mei (een zuiver realistisch detail) de blik van Marie ging vallen, wat vallen heet, in die van een luitenant wiens geboortedatum wat dichterbij de hare lag dan die van haar man. Dat maakte, om kort te gaan, dat hij zelf na korte tijd ook dichterbij haar lag. Zo jong was die luitenant dat hij nog maar een sponton droeg. Maar met een sponton kan heel wat worden uitgespookt, als men er mee weet om te gaan, - want er is mee om te gaan. Een markies is, zogoed als een gewoon man, wel eens niet thuis, en in dergelijke gevallen vraagt een bezorgde vrouw, tegen wanneer tafel en bed moeten gedekt zijn. En er is geen gebrek aan bezorgde vrouwen, laat ook dat gezegd zijn. Er zijn ten andere steeds muren te vinden die voldoende sterk en stom zijn om er zich veilig tussen te voelen.

Maar voelen is niet alles, zoals mijn grootmoeder zei. En muren hebben oren, zoals mijn grootvader zei. In alle omstandigheden was het in het Frankrijk van die tijd het veiligst, de evangelische raden ter harte te nemen. Daartoe behoort het populaire 'wie oren heeft om te horen, hore'.

Hoorden die muren niet, vader d'Aubray was niet doof. Alleen markies de Brinvilliers was eer aan de dove kant, wellicht niet helemaal door zijn schuld. Iemand met enige levenservaring kan er trouwens niet aan denken, aan schuld te denken.

De eer van de familie kwam niet in het gedrang, ze wás erin. Een procureur-generaal echter weet ook waar de oorschelpen van de koning staan en hij kent er de atavistische kronkels van zoals zijn binnenkamer en. Met een onberispelijke buiging ontving hij de gevraagde speciale brief, ondertekend Louis. Kortom, de jonge luitenant werd met militaire eer naar de Bastille geleid, waar men (en dat had hij erop tegen) niet zo gauw meer buiten kwam, als men er nog buiten kwam. Er zat niets anders op, dan zich aan Gods heilige wil te onderwerpen, althans wanneer anderen dat merken konden. Het vertrouwen echter kan beter worden geplaatst en de luitenant legde het zijne in de zeer fijne, maar tamelijk vaste handen van zijn verwende minnares, die met veel discretie, volgens de betamelijkheid, haar tranen wegwiste.

Het staat geschreven dat de mens niet van brood alleen leeft. Het is billijk daar niet aan te twijfelen. Nu at de markiezin wel meer dan brood, nadien zoals tevoren, maar verwend was niet haar mond alleen. Desnoods had ze zich daarvoor op haar echtgenoot kunnen verlaten. Men mag echter niet te veeleisend zijn. Daarom riep ze de hulp in van een man, die zoveel van zijn vrouw hield dat hij, om haar niet te veel lastig te vallen, bereid was om een andere ter hulp te roepen. Zo kwam alles best gelegen: hulp om hulp. In het Frans bestaat zelfs een meervoud van hulp. De hulp was trouwens niet voor Marie zelf bestemd, wel voor haar luitenant. Marie deed het zo goed, dat zij op een of ander supreem moment (waarvan geen tekening nodig is) van haar nieuwe minnaar, voor hij zich zelf kon losmaken, de belofte losmaakte, dat hij haar vorige minnaar (om alle misverstand

te vermijden: de luitenant) uit de kerker zou bevrijden. En de man die wel wat over had voor een tegenbelofte, waarvan hij het inlossen uit ervaring volkomen naar waarde wist te schatten, ontving van de koning met een onberispelijke buiging de gevraagde speciale brief, ondertekend Louis.

Kardinaal Richelieu was toendertijd reeds een tijdje ontslapen, al had hij zich zijn hele leven lang uitgeslapen gevoeld. Wat hij deed hing trouwens niet met haken en ogen aaneen, zoals het borduurwerk dat zijn naam draagt. De Bastille bij voorbeeld had hij uiterst comfortabel ingericht, bepaald voor tweeënveertig logés, meer bepaald: logés met blazen. Deze werden er dan ook voortreffelijk behandeld. Daar was trouwens altijd wat te leren. En vermits ledigheid het oorkussen van de duivel is, zoals mijn vader zei, besteedde de luitenant zijn tijd aan een cursus in de toxicologie, een zeer ingewikkelde wetenschap. Zijn leraar was een Italiaanse gifmenger, die eveneens zijn geluk moest zien te vinden in de Bastille. De luitenant bleek een knobbel beschikbaar te hebben voor de praktische wetenschap in kwestie, zodat hij, toen men hem de versterkte poort uit stuurde, volkomen voorbereid was op een grondig examen. Het weerzien van de gelieven laat zich licht voorstellen. Er zijn dan ook geen woorden voor nodig. - Ik heb mijn brood niet in ledigheid gegeten, zei de luitenant hijgend, en hij vertelde Marie waarin hij het dan wel had gegeten. Het toeval wilde (het wil altijd) dat ze op een late avond werden gestoord door de markies, die immers nog in leven was. De luitenant had nog net de tijd om nadien behoorlijk de militaire groet te kunnen brengen en aan de markies de militaire groeten van de gouverneur der Bastille over te maken. Kortom, allen hoge lui onder elkaar.

- Eindelijk moesten we ons onzichtbaar kunnen maken, zei de luitenant zonder uniform aan en zonder meer de volgende dag. - Ofwel de markies, opperde de markiezin enkel stilistisch dubieus, terwijl ze haar okselhaar toonde. - Ac-

koord, zei de luitenant getroffen. En toen kreeg ze de eerste les in de toxicologie, een zeer vruchtbare les, want juist geteld achttien dagen later ontsliep zacht in de Heer Antoine Gobelin markies van Brinvilliers. Hij liet behalve een weduwe veel meer nog na. Eigenlijk was hij steeds nalatig geweest.

Slagen is wel niet nodig om vol te houden, maar het is toch prettiger. En daar voorzichtigheid de moeder van de porseleinwinkel is, zoals mijn eigen moeder zei, verscheen de treurende weduwe nu als een engel in het meest nabije hospitaal. Ze troostte de zieken en verwende ze met allerlei lekkernijen. Men gaat nu wel in een hospitaal liggen om te genezen (reeds in die tijd, jawel) maar de wegen van de goddelijke voorzienigheid zijn ondoorgrondelijk, en de ene tijd zijn de sterftegevallen dus al wat talrijker dan de andere, dat is altijd zo geweest.

- O.K., zei de markiezin-weduwe op zekere dag in het Frans, en ze liet haar kleed vallen. - Geen enkele mislukking? vroeg daarop de luitenant (die intussen reeds een geweer had gekregen, maar dat niet had meegebracht) en hij trok zijn laarzen uit. - Geen enkele, lachte de markiezin, die reeds aan haar kledingstuk toe was dat volgens het spreekwoord nader is dan de rok. - Met wie beginnen we? vroeg de luitenant terwijl hij zijn rechterbeen hief om zijn broek af te stropen. - Wat denk je van mijn vader? vroeg ze, toen ze niets meer om het lijf had. - Mij goed, zei de luitenant om niet voort te blijven vragen, want op dat ogenblik had hij nog net evenveel om het lijf.

Juist geteld negen dagen later (wat duidelijk een vooruitgang was) ontsliep de procureur-generaal zacht in de Heer, en zijn treurende zonen en dochters begeleidden hem naar zijn laatste rustplaats. Maar het was of een geheimzinnige kwaal de familie d'Aubray, een zeer geëerde familie trouwens, had overvallen. De zonen en de dochters d'Aubray

stierven de ene na de andere, alle vrijwel even godvruchtig. Dat komt soms voor. Men vindt er soms geen uitleg voor. Ook toen niet. Er bestonden toen niet eens gerechtelijke experten om mekaar tegen te spreken: de beschaving had nog een hele weg af te leggen naar onze tijd.

Toen overleed ook de luitenant (die het helaas nog niet tot een degen had gebracht), maar zijn dood was uiterst gewelddadig: hij werd verpletterd onder de wielen van een karos, die achter een op hol geslagen tweespan wiel bij dissel wilde houden, waarin zij ook slaagde. Het bleek aldus eens te meer volkomen vals, dat men nooit van een koets maar steeds van een askar wordt overreden. De markiezin ontbrak op zijn begrafenis, maar er waren veel militairen.

Het gebeurde nu, dat de nog jonge weduwe een bezoek wilde brengen aan de woongelegenheden van haar minnaar. Zij vond echter de deur verzegeld. Ze stelde zich nog levendig voor hoe het er daarbinnen uitzag en het levendigst van al stelde ze zich een boekje voor dat de luitenant haar eens had getoond, toen hij zijn uniform weer had aangetrokken. Vrezend, zoals het betaamde in die onzekere tijden, dat de vruchtbaarheid van zijn wetenschappelijk onderwijs zich over hem zelf zou uitbreiden, had hij zeer gewetensvol (men heeft een geweten of men heeft er geen) alle gebeurtenissen in de geëerde familie d'Aubray (en ook al wat ons van daarbuiten reeds bekend is) genoteerd, met zijn eigen gefundeerde mening over de doodsoorzaken erbij. Men kon er zelfs de verklaring in lezen van het onweerlegbare feit, dat alleen de markiezin in bloeiende gezondheid was gebleven.

- Sielvoeplee, zei ze (hoewel ze geen Nederlands kende) en ze keek in de ogen van de politie-inspecteur. - Je vous en supplie, zei ze, en ze toonde zonder opzet haar kuit aan de procureur-generaal die haar vader had opgevolgd. Maar zelfs toen duidelijk haar opzet bleek (daar ze duidelijk nog meer wilde tonen) zei de procureur-generaal non in het Frans.

Er bleef haar dan niets anders over dan een ander middel te bedenken om haar verdriet onder de knie te krijgen. Ze besloot tot een kleine reis, niet te vermoeiend, even de grens over. Het lot voerde haar langs eerder kleine wegen naar Luik. Een nonnenklooster was er niet moeilijk te vinden. Daar legde ze haar burgerlijke klederen en haar geloften af. Ze had een zedig kloosterkleed gekregen om het aan te trekken. Een voorbeeld was ze voor haar medezusters omdat deze niet het achterbeeld zagen.

Intussen had te Parijs een politie-inspecteur een eed afgelegd en zo kwam het dat op zekere dag een vermoeide witte monnik tegen de voordeur van het Luikse konvent de bronzen klopper liet vallen. Pax vobis, zei hij toen de deur werd opengemaakt. Pax tibi, antwoordde de portierster. Zo wensten ze mekaar de vrede. Volgens de heilige wetten van de gastvrijheid werd de monnik geherbergd. Hij predikte zelfs en leek het vooral op het zieleheil van de nieuwe zuster te hebben gemunt, als dat met munt mag worden gezegd. Hij zocht haar ziel zo diep in haar ogen, dat ze op verbazend korte tijd weer zin kreeg om haar verleidelijke schoonheid beter te doen uitkomen in wereldse vestimentariën, althans voorlopig erin. Op een nacht, nadat ze, met de monnik als enige getuige, zich algeheel van kloostereigendommen had ontdaan, zette ze zin in daad om en verliet met hem, langs een niet al te grote achterpoort die met een sesam openging, het gewijde oord. En het sprookje ging voort, want er stond een rijtuig klaar. Zij gingen de grens over als een mes door boter. Het was of ze reisden onder de hoede van een engel. Maar toen zij de armen om zijn hals sloeg, om haar blijdschap uit te drukken over haar terugkeer in het vaderland, sloeg de monnik haar met kennis van zaken de boeien om de frele, subtiel dooraderde polsen. Er zijn mensen die van minder geschrokken zijn. Maar zij, zonder lang na te denken, begreep ze. - O dat zit zo, zei ze met effen stem. - Ja, zó zit

dat, antwoordde hij met minder effen stem. Mag ik me voorstellen? Durieux, inspecteur van politie. - Aangenaam, zei ze. - Genoegen is er aan mijn kant misschien nog meer, wedersprak hij, want u heeft me niet te veel last berokkend om mijn eed gestand te doen. - Denkt u dat? vroeg ze. - Ja, dat denk ik, antwoordde hij.

Bij de volgende halte stapte een tweede heer in, die eveneens niet vreemd bleek te zijn aan de politie. Ik zit hier nu zoals Christus tussen twee moordenaars hing, constateerde ze, zonder bijval. De tocht naar Parijs verliep zoals een doodgewone tocht naar Parijs in die tijd verliep. De mannen sliepen om de beurt, markiezin d'Aubray wanneer ze daar zin in had, en de koetsier wisselde 's morgens en 's avonds de paarden om.

Dat ze onschuldig was, zwoer ze eerst daags nadat ze te Parijs waren aangekomen. Ze was niet gevlucht, dat was louter laster, ze was naar het klooster gegaan omdat ze de ijdelheid van de wereld en de korthed van het leven had ingezien. En ze had het Luikse klooster verkozen om zo ver mogelijk de verzoeken te ontvluchten en haar afstand van de wereld te symboliseren.

- Zou een beetje water uw geheugen niet opfrissen? vroeg de rechter, en de beul stond niet ver van hem. - Hoeveel? vroeg ze tegen. - Een kan van twee pint en een halve, antwoordde de rechter ambtelijk. - Dat gaat. - Om te beginnen (even ambtelijk). - En om voort te gaan? Nog even ambtelijk: - We kunnen tot vier dergelijke kannen gaan. - Maar hoe zal zoveel water in zo weinig lichaam gaan? - Vloeiend, respondeerde de rechter, en tot de beul: - Begin met het begin.

Ze bezwijmde driemaal. Maar ook na de derde maal zei ze neen op de eerste vraag en tweemaal neen op de tweede, met en ertussen. Het was dus overbodig de volgende vragen te stellen.

- Wel, zei de rechter, de heilige Geest is neergedaald in

de gedaante van vlammetjes. We zouden het ook eens met een beetje vuur kunnen proberen, misschien gaat u dan een licht op. - Dat is te proberen, glimlachte ze bleekjes, maar liever niet op zichtbare plaatsen. - Zijn er nog andere? vroeg de man van de geblinddoekte vrouw tamelijk buitenambtelijk. - Ga je gang, beval hij de beul. Deze gaf een teken waarop zijn helper een gloeiende staaf tussen een tang aanbracht. Men was daar immers op alle mogelijkheden voorbereid. De beul, die nooit een woord sprak, trok zonder enige galanterie haar kleed van de rug weg, nam de staaf over en streek daarmede zacht over haar zachte huid. Even maar, want ze stiet onmiddellijk een korte onwelluidende kreet uit, waarna ze met een zwak gegrom ineenzakte. Toen ze bijkwam en de gloeiende staaf zag, antwoordde ze ja op alle vragen en zelfs nog zonder dat haar iets gevraagd werd. Want eens dat men daarmede begonnen is, kan men er gerust mee doorgaan. Het komt niet op een ja aan, het resultaat is hetzelfde. De beul moest niet eens al zijn kracht inspannen (hij was uit ervaring een meester en mat altijd juist af) om haar mooie hoofd met één slag van haar mooie lichaam te scheiden. Het proces-verbaal daarvan werd gedateerd: op deze 17 september van het jaar 1673.